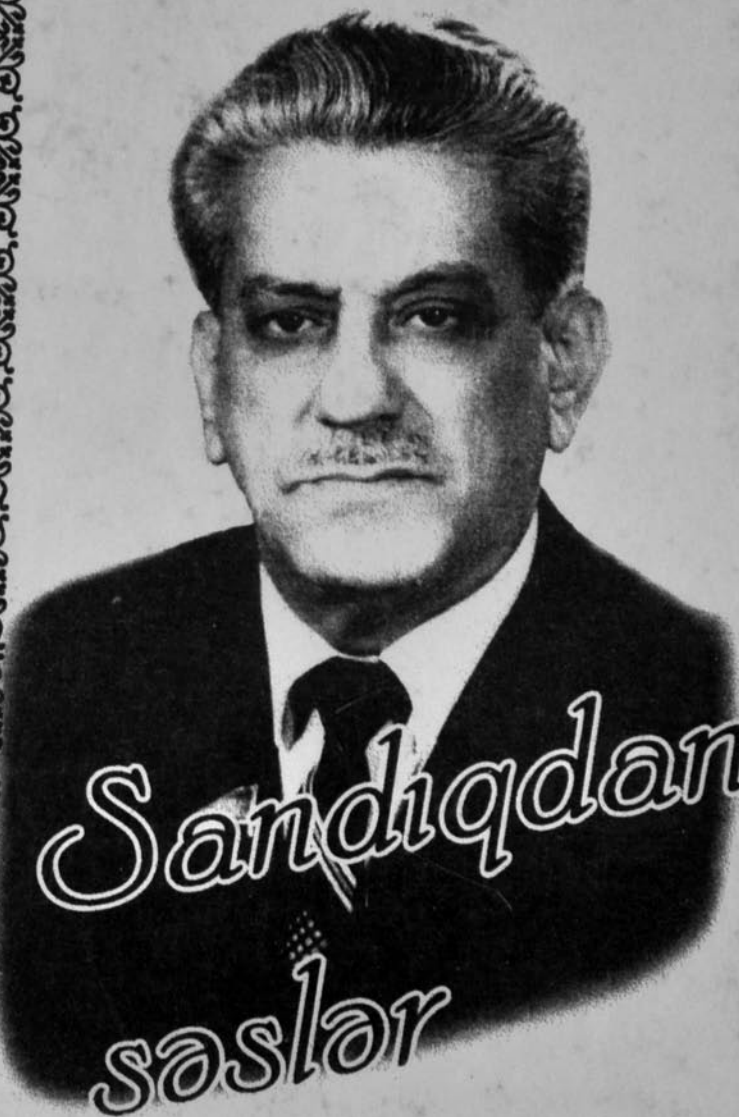

BƏXTİYAR VAHABZADƏ

Sandıqdan
səsler

BƏXTİYAR VAHABZADƏ

LV16
V-15

224456.

SANDIQDAN SƏSLƏR

BAKI-TƏFƏKKÜR-2002

Bəxtiyar Vahabzadə

V 27 Sandıqdan səslər. Şərlər. Azərb. dilində

B.: "Təfəkkür" NPM, 2002. 128 səh.

Bəxtiyar Vahabzadənin "Sandıqdan səslər" başlığı altında toplanmış şərləri Sovet rejimi dövründə mövcud quruluşa qarşı yazılmış əsərlərdir. Kitabdakı şərlərin bir qismi ayrı-ayrı dövrlərdə müəllifin başqa kitablarında verilərsə də, tam halda bu nəşrdə öz əksini tapmışdır. Vaxtilə arxivində gizlətdiyi, Sovet rejiminə ayna tutan bu şərlər müəllifin yaradıcılığında xüsusi yer tutur.

V 4702060202 – 025
099 – 2002

Az 2

©"Təfəkkür" NPM, 2002

ÖN SÖZ

Mən sovet rejiminə qatı düşmən olan, onunla heç cür barışmayan, namaz üstə ona lənət oxuyan, məhvini arzulayan savadsız, lakin açıq gözlü dindar bir ailədə böyümüşəm. Uşaq yaşlarımdan mən Sovet rejiminin zülmünü, zorakılığını (1930-cu ildə Şəki üsyanı, üsyandan sonra qırğınlar və sürgünlər, ata və əmilərimin həbsi və s.) öz gözlərimlə görüb, ağılımla dərk etmişəm. Belə ki, hələ uşaqlıqdan qəlbimdə o rejimə nifrət toxumları səpildi. Həmə bu toxumlar sonradan cücərib şərlərə çevrildi.

Qələmim püxtələşdikcə mövcud quruluşa nifrətim də ildən-ildə dərinləşir və bu gizli hissimi ifadə etmək üçün yollar axtarırdım. Hələ kifayət qədər təcrübəm və səriştəm olmadığına görə, Universitetdə oxuduğum müharibə illərində sözümlü birbaşa deyir və əlbəttə, bu cür şərləri çap üçün yazmır, arxivimdə gizlədirdim.

Bu illərdən başlayaraq 1988—89-cu illərə qədər rejimə qarşı yazdığım əsərləri iki qismə bölmək olar: bir qismi birbaşa, açıq-aşkar rejimin qüsurlarını, törətdiyi faciələri əks etdirən yazılar, o biri qismi isə senzuranı aldatmaq üçün təsvir olunan hadisəni, nəql olunan əhvalatı, yaxud şahidi olduğum faciəni ya tarixə, ya da xarici ölkələrə keçirmək yolu ilə yazılan əsərlər.

Birinci qismə aid olunan əsərlər, əlbəttə, çap üçün deyil, arxivim üçün yazılırdı. Bu əsərlərin böyük bir qismi ilk dəfə "Nağıl-həyat" (1991), "Ümidə heykəl qoyun" (1993), "Körpü çaydan uzaq düşüb" (1996) adlı kitablarımda "Sandıqdan səslər" başlığı altında işıq üzü görmüşdür.

Rejimin dəhşətlərindən heç şeyi gizlətmədən açıq-aşkar bəhs edən bu şərlərin yaranma tarixi və səbəblərindən danışmadan əvvəl senzuranı aldatma yolu ilə eyhamlar və rəmzlərlə yazdığım şərlərdən bəhs etmək istəyirəm. Burda böyük M.F.Axundzadənin "Zamanı, yaxud məkanı dəyişməklə sözünü demək üsulu"ndan istifadə edirdim. 1959—1961-ci illərdə xarici ölkələrə səyahətə çıxmıgım bu işdə mənim dadıma çatdı. Bu münasibətlə yazdığım "Ələddinin çırağı", "Özünə yalvarsana", "Ehramların önündə",

"Aclardan toxlara", "Taqi-kəsra önündə", "Baba gur-gur", "Açıq şəhər", "Latin dili" və sairə şerlərimdə guya yadellilər tərəfindən işğal edilib talanan ərəb ölkələrindən söhbət gedir. Amma ağıllı oxucu sətirlərin arxasında gizlənmiş məkanı tapır, nəyə və hara işarə etdiyimi anlayırdı. Məsələn, Tanjerə həsr etdiyim "Açıq şəhər" şerimdə yazırdım:

Ağaclar oldu sənin,
Meyvələri özgənin.
Balan xoş günə həsrət,
Özün özünə həsrət.
... Oldun yadlara möhtac
"Yersiz gəldi, yerli qaç".
Öz oğluna, qızına
Güzaran çətin oldu.
Gələn qara ehtiyac,
Gedən ismətin oldu.

70-ci illərdə böyük fizik, hidrogen bombasının atası Saxarov Sovet rejiminə qarşı çıxdığı fikirlərinə görə təqib olunmağa başladı. O zaman Sovet diktaturasına qarşı olan bütün açıq fikirli adamlar Saxarova rəğbət bəsləyirdi. Mən bu böyük şəxsiyyətə rəğbət bəsləməklə yanaşı, bir yol tapıb onun rejimə olan etirazını qələmə almaq istəyirdim. O zaman qəzetlərdə oxudum ki, "ABŞ-da "başqa cür düşünənlərin" adı guya "qara siyahıya" düşür və bu adamlardan biri də "xalqlar arasında sülhü möhkəmləndirmək üçün" Beynəlxalq Lenin və Nobel mükafatları laureatı Laynus Polinqdir". Bu xəbər Saxarovun ədalətli mübarizəsini qələmə almaq üçün mənim əlimə turalqa verdi. L.Polinq haqqında sovet qəzetlərinin yazdığı yuxarıdakı cümlələri epiqraf götürərək "Dan yeri" şerimi yazdım. Lakin ağıllı oxucu mənim dediklərimin L.Polinqə və ABŞ-a deyil, məhz Saxarova və Sovetlər İttifaqına aid olduğunu dərhal başa düşür:

Hökumətlər cərgəsində öz yerin var,
Hidrogenin, atomun var,
Nələrin var, nələrin var.
... Belə qorxunc silahları olan ölkə
Qorxarmı heç?
Sən qorxursan, dünən, bu gün
Min hidrogen bombasından.
Qorxuludur sənin üçün
Qanan bir baş, yanan ürək.
Sən atomdan qorxmamısan
Bir fikirdən, düşüncədən qorxduğun tək.
Boyları həqiqətdən,
Həqiqəti rəzalətdən,
Öz gözüylə gördüyünü boş nağıldan
Seçə bilən bir ağıldan
Niyə qorxdun?
Əgər Laynus böhtançısı, yalançısı,
Niyə onun dediyini
Məmləkətdən gizlədirsən,
Niyə onu həbs edirsən?
... Ey Vətəncin alışanlar,
Qismətiniz ölüm, zindan!
Sən qorxursan,
Bu qorxunun ağırlığı
Sənin haqsız əməlinin
Çəkisidir, dəyəridir.
Üfəqdəki al rəngə bax,
Dan yeridir, dan yeridir.

1968-ci ildə Daşkənddə mənim də iştirak etdiyim "Afrika və Asiya yazıçılarının müşavirəsi" keçirildi. Bu münasibətlə mən "Neo" adlı bir şer yazdım. Şərdə məhkum bir xalqın nümayəndəsinin dililə öz dərdimizi dilə gətirmişdim:

Sizin kimi bir insanıq,
Biz nə daşlıq, nə dəmirik.
Yetər, artıq biz heç kəsə
Yamaq olmaq istəmirik.
Yaman dərdədir özgəsinə yamaq olmaq.
Yaman dərdədir —
Azadlığın həsrətinə damaq olmaq.
Yaman dərdədir —
Gözün ola, amma görə bilməyəsen.
Yaman dərdədir, əlin ola,
Evindəki zir-zibili
Sən süpürə bilməyəsen.
Yaman dərdədir, dilin ola,
Nə danışib, nə dinəsen.
Yaman dərdədir, ağlın ola,
Başqasının ağı ilə düşünəsen!

Bu üsuldən istifadə edərək yazdığım şer və poemalar kifayət qədərdir.

50-ci illərin sonunda Əlcəzair xalqı fransız imperializminə qarşı böyük azadlıq mübarizəsinə başladı. 8 il davam edən bu böyük isticlal hərəkəti, nəhayət, əlcəzairilərin qələbəsi ilə qurtardı. Mən 1964-cü ildə bu mübarizəyə "Yollar—oğullar" adlı bir poema həsr etdim. Poemanı çap etmək üçün "Azərbaycan" dərgisinə verdim. O zaman dərgidə çalışan qələm yoldaşım (artıq rəhmətə getmiş bir şair) açıq imzası ilə Yazıçılar İttifaqının sədri Mehdi Hüseynə, KQB-yə və MK-ya məktubla müraciət edərək bu əsərdə Əlcəzair-fransız münasibətindən deyil, məhz rus-Azərbaycan münasibətindən bəhs olunduğunu və bu əsərin antisovet cəbhəsindən yazıldığını iddia etdi. Əsər müzakirəyə verildi. Bu gün mən xatirəsi önündə böyük minnətdarlıq və şükranlıq hissiylə deməliyəm ki, mənim həmkarımın yazdığı donos nə qədər həqiqət olsa da, məni o bələdan Mehdi Hüseyn xilas etdi. Yadımdadır, M.Hüseyn mətbəədə artıq yığılmış həmin əsərin üstünə bu söz-

ləri yazmışdı: "İmperializmə qarşı yazılmış əsər nə vaxtdan anti-sovet hesab olunub? Aktual mövzuya həsr olunmuş bu əsərin nəşr olunmasının məsuliyyətini öz boynuma götürürəm".

Beləliklə də, əsər çap olundu.

Əsərin qəhrəmanı ərəb oğlu Mustafanın dili ilə deyilən:

Dağ olub üstümə qat-qat qalınca,
Məndən uca dağlar kölgə salınca
Daş olub dağlardan uzaq olaydım.
Gündən işıq alan bir ay olunca
Bir evi nurladan çıraq olaydım —

misraları əsərin əsas leytmotivi idi.

Mənim ən böyük mübarizəm isə sovet dövründə ayaqlar altında tapdanan, qapılar arxasında qalan ana dilimizin uğrunda həm əməli işimdə, həm də yaradıcılığımda ardıcıl mübarizə idi. Mən bu mövzuya onlarla məqalə, onlarla şer və poema həsr etmişəm. Demək olar ki, bütün poemalarımın ricət hissəsində dolayısı ilə bu və ya başqa şəkildə dilimizin rəsmi dövlət idarələrindən qovulmasına etirazımı bildirmiş, onun hüququnun qaytarılmasını arzulamışam. Məsələn, 1988-ci ildə yazdığım "İki qorxu" poeması:

Vətəndən qovuldu ana dilimiz,
Ana dili dedik gəlmə, yad dilə.
Ərəbcə danışdıq ölümlərlə biz,
Rusca qırıldıtdıq dirilər ilə.

Elə həmin poemada o zaman haqq və hüquqlarımızın tapdanasına, ağı yalanların cövlan etməsinə, ana dilimizin əridilməsinə qarşı bəzən açıq, bəzən də müxtəlif üsullardan istifadə edərək yazdığım şerlərdən bəhs edərək yazıram:

Ağır qəm yüküdür bunlar bir ömrün,
Açılsın tökülsün deyirəm bu gün
Mənim ürəyimin gizli sirləri.
Ey cavan oxucum, bu şerləri

Qoruyub mən bu gün çatdırdım sənə,
İndi də verirəm müzakirənə.
İstərəm biləsən ürəklərimiz
Susmadı... kölgədə yatan olmadıq.
O vaxtlar qəhrəman olmaq da biz,
Yalana aldanan nadan olmadıq.

Ana dilimizə həsr etdiyim bir çox şerlərimdən başqa, məqalə və poemalarım da ana dilinin hər bir xalqın milli varlığının birinci göstəricisi olduğunu dəfələrlə vurğulamışam. Bu tipli yazılarımlarımın hamısında "Dil yoxsa, millət də yoxdur" fikrini bayraq etmiş, mübarizəmi bu proqram əsasında aparmışam. Bu cəhətdən 1962-ci ildə Sabirə həsr etdiyim "Ağlar—güləyən" və 1984-cü ildə Güneş Azərbaycanın fədakar qızı Mərziyə Üsküyüyə həsr etdiyim "Mərziyə" poeması əsas yer tutur. "Mərziyə" poemasında bir millət üçün Ana dilinin mənasını, mahiyyətini tərənnüm edən və dilimizin bugünkü durumunu əks etdirən ayrıca fəsil var. Bu fəsil belə bitir:

Ey bu günü dilim-dilim
Parçalanan ana dilim,
Sinəsində od qalanan ana dilim,
Qapıların arxasında
Boynu bükük qalan dilim,
Var ikən yox olan dilim,
Ayaqlarda kilim dilim,
Savaşlarda bir qəhrəman,
Barışlarda həlim dilim.

Sovet hakimiyyəti illərində vəziyyət elə idi ki, rus dilini mükəmməl bilməyən adamlar nə vəzifədə, nə də elmi sahədə yüksələ bilmir, ehtiyac içərisində yaşamağa olmurdu. Ona görə də valideynlər öz uşaqlarını rus məktəblərində oxudur və nəticədə Azərbaycan məktəblərinin sayı ilbəlil azalırdı. Bu vəziyyəti çox yaxşı bilsəm də, mən öz uşaqlarımı Azərbaycan məktəblərində

oxudur və övladlarını rus məktəblərinə verən ailələrlə həmişə mübarizə aparır və onların "daxili işlərinə" qarışdığıma görə belə ailələrin nifrətini qazanırdım. Bir gün mənə məlum oldu ki, mənim uşaqlarıma ana dilində dərs verən müəllimlərin əksəriyyəti öz uşaqlarını rus məktəblərində oxudurlar. Mən 1967-ci ildə belə müəllimlərə qarşı "Riyakar" adlı bir şer yazdım:

Mənim övladıma ana dilində
Dərs verən "ağıllı" müəllimə bax.
"Vətən", "Vətən" deyir, öz övladını
Əcnəbi dilində oxudur ancaq.
Özgəyə "dilini öyrən" deyirsən,
Özünsə bu dili bəyənməyirsən.

Niyə özümüzü ögey sayaq biz,
Niyə atamızı tanımayaq biz?
Özgəni sevirsen? İnanmıram mən.
Özünü sevməyən özgəni sevməz.
Vətənin dilinə gərəksiz deyən
Vətənin özünü necə sevib bəs?

Üzünə dursaydı yediyin çörək,
Rəzil olduğunu yaqın qanardın.
Dilimi dansaydım mən də sənə tək,
Sən kimə dərs deyib pul qazanardın?

Bəli, o zaman mən və mənim kimi ana dilinə hörmət edən, onun gələcəyini düşünənlər olmasaydı, özünü ağıllı bilib övladını rus məktəblərində oxudan Azərbaycan məktəblərinin müəllimləri kimə dərs deyəcək və evində öz millətinə düşmən hazırlayan balalarını hansı maaşla dolandıracaqdı? Heç yadımdan çıxmaz, kiçik oğluma ədəbiyyat dərsi verən yaşlı müəllimlə o zaman aramızda belə bir söhbət olmuşdu. Mən ondan soruşdum:

— Siz öz övladınızı rus məktəbində oxutmaqla düzümü iş görürsünüz?

O: — Bəli.

Mən: — Demək, siz bu işi ağıllı hərəkət hesab edirsiniz?

O: — Bəli.

Mən: — Onda siz məni səfeh hesab edirsiniz?

O: — Allah eləməsin.

Mən: — Sizin məntiqinizdən belə çıxır ki, mən də ağıllı olsaydım, sizin kimi övladlarımı rus məktəbinə verərdim. Verməmişəm. demək, mən sizin kimi ağıllı deyil, səfehəm. Demək, siz səfehlərin uşaqlarına dərs deyirsiniz. Səfehlərin uşaqları da özləri kimi səfeh olar. Amma unutmayın, səfehlərə dərs deyən özünü də səfehdir.

Söz müəllimi güllə kimi tutdu. Amma cavab verə bilməyib mənimlə xudahafizləşmədən çıxıb getdi. Mən ertəsi günü "Riyakar" şerimi yazdım.

Ana dilimizin qəsdən, şüurlu surətdə assimilə edilməsinə qarşı 1967-ci ildə yazdığım və bunun üstündə təqiblər və təhdidlərlə qarşılaşdığım şerlərdən biri də "Latın dili"dir. Şerin sonunda Kasablanka yazmaq özümü senzuradan qorumaq istəmişdim. Lakin şer çap olunandan bir qədər sonra məni məşhər ayağına çəkдилər. Şerin məzmunu belədir: Latın xalqı indi ölü xalqdır. Amma latın dili bütün elmlərdə istilah olaraq yaşamaqdadır. Buna görə bu dildə danışan millətin özü ölsə də dili yaşayır. Amma dünyada elə millətlər var ki, özləri yaşasa da dillərini öldürüblər.

Burdan eyhamın əridilməkdə olan ana dilimizə vurulduğu aydın olmurmu?

Öz dərdimizi dilə gətirmək üçün məkanı xarici məmləkətlərə, yaxud da tarixə keçirmək ("Yollar — oğullar" — Əlcəzairə, "Mərziyə" və "Bağışlayın səhv olub" — İrana, "Amerika gözəli" — ABŞ-a, "Təzadlar" — Vyetnama və ABŞ-a, "Ağlar-güləyən" — tarixə, "Dan yeri" — ABŞ-a, "Şan-yan deyir" — Çinə, "Hayd-park" — İngiltərəyə və s.) üsulu ezop dili ilə yazılmışdır. Bu üsulun arxasında duran mətləbi oxucuya daha aydın çatdırmaq üçün 1981-ci ildə qələmə aldığım "Başqasının yasında" şerində yazmışdım:

İçimi göstərmədim cahil tutan güzgüyə,
Üzdə gülüb, içimdə müşgülümə ağladım.
Millətimin dərdini ünvanlayıb özgəyə,
Başqasının yasında öz ölümə ağladım.

Açıq-aydın hədəfə birbaşa vurduğum şerlərin isə izaha, açıqlamaya ehtiyacı yoxdur. Həyatda gördüyüm, lakin dilə gətirə bilmədiyim yalnız kağızlara köçürüb arxivimdə saxlamaqla təsəlli tapdığım şerlər mənim ürək ağrılarımdır.

1956-cı il oktyabr ayında universitet tələbələrini müəllimlərin rəhbərliyi ilə Şamxora pambıq yığımına göndərmişdilər. Mən bir neçə gün Şamxorda pambıq yığımında oldum. Bizim millətimiz üçün pambığın nə boyda fəlakət olduğunu, qız-gəlinlərimizin insanlıqdan çıxdığını, öyilib-qalxmaqdan analıqlarını itirdiklərini gördüm və orda "Pambıq" adlı bir şer yazdım:

Havaya sovrulur əlimin rənci,
Qocaya döndərdin cavanı, gənci.
Yazı əkinçiyik, qışı dilənçi,
Düşmüşük əlindən azara, pambıq.

Anamın-bacımın yeyib ətini,
Gözündə qoyursan hər niyyətini.
Çəkirsən kəndlinin heysiyyətini,
Hərrac malı kimi bazara, pambıq.

... Hər zülmə, cəfaya sinə gərmişik,
Xeyiri, qazancı yelə vermişik.
Səni biz əkməmişik, biz becərmişik,
Yüklənib gedirsən bəs hara, pambıq?

1961-ci ildə Yaltaya — yaradıcılıq evində işləməyə getmişdim. Tatar türklərinin öz halalca torpağı olan Kırımdan Orta Asiyaya sürgün edildiyini bildirdim. Burda addımbaşı tatar-türk izləri-

nə rast gəlir və bu boyda haqsızlığa dözə bilmirdim. Nəhayət, Kırım türklərinin faciəsini əks etdirən şerimi yazdım:

Kırım, Yalta, Qızıldaş... Bir xalqın ata yurdu—
O xalqa yad, ay allah, gəlməyə vətən oldu.
İndi necə ayıraq burda xeyirdən şəri,
Axı, haqqın gözləri oyum-oyum oyulmuş.
Torpağın altındadır torpağın sahibləri,
Gəlmələr torpaq üstə torpağa sahib olmuş.

Eyni mövzunu 1980-ci ildə Kırımın Aluşta şəhərində olduğum zaman başqa şəkildə "Aluştada Əmət xan Sultanın heykəli önündə" adlı şerimdə qələmə aldım. İkinci Cahan hərbi illərində Kırım türklərini Kırımdan sürgün etdilər. Həmin müharibədə Rusiyanın müdafiəsində böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş Kırım türkü Əmət xan Sultan iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldüyünə görə, ona qanun üzrə vətəninə heykəl qoyulmalı idi. Əmət xan vətənə qayıdıb görür ki, uğrunda vuruşduğu ruslar onun millətini öz halal torpaqlarından sürgün etmişlər. Ondən soruşurlar: "Sənin heykəlini millətin sürgün olunduğu yerdə qoyacaq, yoxsa doğulduğun Aluştada?" O, öz doğma vətəninə seçir. Paradoksa baxın: Millətin qovulduğu yerdə həmin millətin oğluna heykəl!

Sənin ana torpağında özünə yox,
Təkcə sənin heykəlinə yer verdilər.
Sənə sənin öz haqqını göstərdilər.
... heykələ bax!
Qəzəb yağır baxışından.
Sən dostunla düşməninə
Seçəmmədin, ey Əmət xan.
Sən qəzəblə nə baxırsan Qərbə sarı?
Döndər, döndər sən Şimala
O qəzəbli baxışları.
Qərbdə deyil, qardaş, sənin
Şimaldadır öz düşmənin.

O düşmən ki, torpağına sahib olub
Səni dandı.
... heykələ bax! Dayanıbdır əzəmətlə,
Ləyaqətlə,
Öz xalqının şərəfini
Qoruyan bir igid kimi.
Döşündəki o ulduzlar
Əldən çıxan torpağının əvəzimi?
... Ey vətəndə daşa dönüb yalnız qalan,
Sən döyüşdün
Düşmənin düşməniylə nahaq yerə.
Döşündəki nişanlardan
Bu gün gərək Vətən boyda
Dərd göyərə, qəm göyərə.

Arxiv şerlərim içərisində 1964-cü ildə yazdığım "Nağıl—həyat" şeri, mənə görə, kəskinliyi və bədiiliyi etibarını ilə daha tutarlıdır. Anama müraciətən yazılmış bu şer Vətəni və milləti "maladəsə" qurban verən ölkə rəhbərlərinin satqınlığına həsr olunmuşdur. Şerin əvvəlində anama üz tutub günümüzün dəhşətlərini unutmaq üçün mənə nağıl danışmasını istəyirəm. Çünki nağılların sonu xoşbəxt sonluqla bitir. Şerin ikinci hissəsində isə nağıllardan bezib real həyata qayıdıram:

Danışma, ay anam, danışma, kiri.
Beynimə batmayı bu əfsanələr.
Divlər görmüşəm ki, nağıl divləri
Onların yanında toyuğa bənzər.

Nadanlar görmüşəm, öz yolundakı
Dikə eniş deyir, düzə dik deyir.
Tülkülər görmüşəm, öz qolundakı
Dəmir zəncirlərə bilərsək deyir.

Quldurlar görmüşəm, özgə yer deyil,
Yurdunu talayıb asudə yatmış.
Tacirlər görmüşəm, simuzər deyil,
"Malades" sözünə vətəni satmış.

Beləliklə, mənə, Sovet rejiminə ayna tutan "Sandıqdan səslər" başlığı altında yazıb arxivimdə gizlətdiyim bu şeirlər mənim yaradıcılığımda xüsusi yer tutur.

YOX

Ömrüm başdan-başa ahu-nalədir,
Çox da ki, dilimin ahu-zarı yox.
Hər il bahar gəlir çölə, çəmənə,
Nə olsun, könlümün öz baharı yox.

Düşdüyüm dünyanı düşündüm dərin,
Önündə acizəm mən bu sirlərin.
Könlümdə bəslənən cəvahirlərin
Kolxoz bazarında xiridarı yox.

Dar gəlir könlümə dünya büsbütün,
Dünya da kiçilir yoxsa günbəgün?
Yaralı könlümün, yazıq könlümün
Nə göydə, nə yerdə bir qərarı yox.

Alışdım yerə də, qalxdım göyə də,
Başımın üstündə gördüm min hədə.
Dinməyə qoymurlar,
düşünməyə də
Axı, mən yazığın ixtiyarı yox.

1948

ƏMZİK

— Sürüm yoxdur, körpə quzum, ağlama,
Şirin sözüm, iki gözüm, ağlama.
Əmziyini əm görüm,
Gözlərini yum görüm.
... Körpə əmir əmziyi,
Elə bilir, məmədir.
Aldadana can qurban,
Dünyada kim kimədir?!

Aldadıq, aldanıq elə biz
Saxta əmzik ağzımızda bal dadır.
Uşaq ikən öz doğmaca anamız,
Böyüyəndə həyat bizi aldadır.

Mart, 1953

GÜNAH ƏSRİN ÖZÜNDƏDİR

*Altmışında alma əsa,
Yetmişində batma yasa.
Hər kəs yüzü yaşamasa,
Günah onun özündədir.*

O.Sarıvəlli

Sən arıfsən, Osman qağa,
Gör bir insan nə gündədir.
Hər muradın, hər istəyin
Hələ sənin gözündədir.

Küyə getmə sən bu qədər,
Yelə vermə ömrü hədə.
Kimə gərək yalan sözlər?
Sözün gücü düzündədir.

Zaman ilə ver səs-səsə,
Heç olmasa bu sindəsə...
Dürr dənizin dibindəsə,
Çör-çöp suyun üzündədir.

Dedim: "düz yaz", dedin: "Yavaş!".
Basdı səni qorxu, təlaş.
Bilirsən ki, "böyük qardaş"
Hər sözünün izindədir.

Aç gözünü, Osman dədə,
Yüz "niyə" var hər "niyə"də.
Ömür çatmır əllyə də,
Günah əsrin özündədir.

21 noyabr 1955

224456

PAMBIQ

Adına min lənət, özün bir yana,
Gəlmişik əlindən zinhara, pambıq.
Rəngin ağdırsa da yazıq kəndlinin
Elədin gününü sən qara, pambıq.

Havaya sovrulur əlimin rənci,
Qocaya döndərdin cahılı, gənci.
Yazı əkinçiyik, qışı dilənçi,
Düşmüşük əlindən azara, pambıq.

Sən mənim xalqıma kəsildin qənim,
Çox da ki, bahadır qiymətin sənin.
Millət lüt-üryandır,
amma özgənin
Əynində dönürsən paltara, pambıq.

Anamın, bacımın yeyib ətini,
Gözündə qoyursan hər niyyətini.
Çəkirsən kəndlinin heysiyyətini,
Hərrac malı kimi bazara, pambıq.

Hər zülmə, cəfaya sənə gərmişik,
Xeyiri, qazancı yelə vermişik.
Səni biz əkməmişik, biz becərmişik,
Yüklənib gedirsən bəs hara, pambıq?

30 oktyabr 1956
Şamxor

ALDANIŞ

Yol gedirik bayaqdan,
Ada görüb uzaqdan,
Şükr elədik Allaha,
Elə düşündük daha
Dənizin sahilidi...
Qoparmadı Tanrısı
Qolumuzdan zənciri,
Dilimizdən kilidi!

1958

OLDU

Mən ələmdən qaçırdım,
Ələm mənə tuş oldu.
Bəxtimin göyərçini
Bağçamda bayquş oldu.

Dağlar tufan qopardı,
Sel Saranı apardı.
Qəza başımı yarıdı,
Günahkarı daş oldu.

Kimə bu sirri açım?
Necə özümdən qaçım?
Vaxtsız ağardı saçım,
Günahkarı yaş oldu.

Yaman bəd əsdi rüzgar,
Saraldı bağ-baxçalar,
Taleyimə yağdı qar,
Günahkarı qış oldu.

Adım oldu Bəxtiyar,
Bəxt, adımdan bəxt umar.
Nəşə mənə — zəhrimar,
Ələm mənə — nuş oldu.

1961

VƏTƏNDAŞLIQ VƏSİQƏM

(kiçik poema)

Əcnəbi məmləkətə
Bizim gəmi yan aldı,
Məni həyəcan aldı.
Oxuyunca öndəki
Binanın üstündəki

Yazını...

Bu ölkədə
Gözümə ilk dəyən şey
Həmin bu yazı oldu,
Mənim yanan sinəmə
Elə bil buz qoyuldu.
Dönə-dönə oxudum,
Dönə-dönə mən onu.

O nədir ki?

Sən də, gəl

Oxu: "Yolçu salonu".

Duman qalxır başımdan,
Od püskürür dilimdən.
Bu doğma kəlmələri
İçmək istəyirəm mən.
Yayın isti çağında,
Səhralar qucağında,
Dodaqları çatlayan
Ümitsiz yolçu kimi.

Arzumsa əl çatmayan

Bir qayanın başından

Axır, axır su kimi...

Aman allah!.. bu nədir?

İşə bax... hər şey mənim

öz ana dilimdədir,

"Əcnəbi məmləkətdə".

Necə udum, necə mən
Bu həsrəti, bu qəmi?
Öz doğma vətənimdən
Sürgün olmuş öz dilim
"Əcnəbi ölkəyəmi?"

Gəmidən yerə düşdüm,
ilk dəfə
neçə illik
həsrətimlə öpüşdüm.
"Oxqay?" deyib dərindən
Mən bu boyda şəhəri
Sanki basdım bağıma.
Aldığım hər nəfəsi
Məlhəm bildim ağrım.

Hər kipriyim göz oldu,
Hər tüküm də bir qulaq.
Bütün əzalarım
Onu görmək istədim.
"Bu ölkə başdan-başa
Həm də mənimdir" dedim.
Mənim arzum, istəyim
Kimsəyə sezilmədi.
Məni güdənlər belə
Bunu sezə bilmədi.
Onlar adi göz ilə
Görə bilməzdi bunu.
Kim gözlə görə bilmiş
Özgənin duyğusunu?
Mənə elə gəlir ki,
Quşlar da səhər-səhər,
Bu həsrət könlüm qədər
incəldib öz səsini,

Mənim ana dilimdə
oxuyur nəğməsini
"əcnəbi məmləkətdə".

Baxıram məlul-məlul
yoldan ötənlərə mən,
Süzürəm hər birini
yüz kərə, min kərə mən.
Onlar nə bilsin mənim
ürəyimdən keçəni.
Onlar gavurmu sanıb,
nifrətlə süzür məni?
Onlar mənə baxırlar
Düşməne baxan kimi,
Mən onlara baxıram
can içində can kimi.
Mən onlarla danışmaq,
Dərdləşmək istəyirəm.
Amma məni izləyən
KQB-dən qorxaraq,
Taleyə baş əyirəm.
İşə bax! Ömrüm boyu
Mən quruya yaş dedim,
İt yalnız aş dedim.
Qardaşıma əcnəbi,
Gəlməyə qardaş dedim
Öz doğma vətənimdə.

"Bir sovqat alağ" — deyə
Banka getdim, dolları
Dəyişməkçün lirəyə.
Gözlərimlə yeyirdim
Hər gördüyüm türkü mən.
Bundan başqa bu anda

Nə gələrdi əlimdən?
Dollarımı uzatdım,
Heç üzümə baxmadan
Mənə qəbz də verdi
Qarabuğdayı oğlan.

İçimdəki tufanı
Heç oxuya bilmədi
Mənim baxışlarımdan
Bu qarayanız oğlan.
Boylanıb qəlbimdəki
Öz çəkimdən çox ağır
dərdə, çiləyə baxdım.
Gah əlimdəki qəbzə,
gah da lirəyə baxdım.
Çiləm, dərdim axırdı
Mənim həsrət gözümdən,
Dönə-dönə oxudum
Əlimdəki qəbzi mən:
"Dənizçilik bankası"
"Mərkəzi müdirliyi"
"Damğa pulu on quruş".
Anamın dilindədi
Əlimdəki bu cansız,
Bu adicə sənəd də
"Əcnəbi məmləkətdə".

Möhürdəki yazı da
Mənim öz dilimdədir.
Avtobusa minmişəm
bu cansız, quru kağız
yənə də əlimdədir.
Adi kağız parçası
Alışan bir ürəyi
Sərinlədə bilərmiş.

Demə, mənim dilim də
Bu dünyada nəyisə
təsdiq edə bilərmiş,
inkar edə bilərmiş.
Sən, ey mənə bənzəyən
Qarabuğdayı oğlan,
cızma-qara etdiyən
bir parça kağızla sən,
Xəbərsizsən dünyanı
mənə bəxş etdiyindən.
Vallah, qüdrət adlanan
Bu yurd, bu vətən mənim.
Əlimdəki qəbz də
Vətəndaşlıq vəsiqəm
oldu bu gündən mənim.
Ay mənim kimliyimi
Mənə bildirən dilim,
Vətəndə qürbətləşən,
Qürbətdə vətən dilim.
Öləndə də bu kağız
qəbrim üstə qoyulsun,
bu adi bank kağızı
məndən balalarım
ən gözəl miras olsun!

Aman allah! Nə dedim?!
Arzuya bax, sözə bax!
Mənim balalarım da
Doğma ana dilinə
Məgər həsrət qalacaq?..

7 fevral 1961
İstanbul

POMPEY XƏRABƏLƏRİ ÖNÜNDƏ

Əsrlər ötdükcə tarixdən bəri,
Başqa gözlə baxır zaman hər şeyə.
Pompey şəhərinin xərabələri
Muzeyə dönübdür, indi muzeyə.

Axarlı-baxarlı bu qədim şəhər
Bu gün səhnəsidir ötən tarixin.
Bu gün izlərini axtarır bəşər,
Dünən bir vulkanla itən tarixin.

Bu ölü şəhəri yalnız görməyə
İldə on minlərə səyyahlar gəlir.
Səyyah marağından hər il ölkəyə
Neçə milyonlarla dövlət-var gəlir.

Bəs biz?
Oyanmadıq əsrin səsindən,
Dondu sevgimiz də, nifrətimiz də.
Əcnəbi pul qırır xərabəsindən,
Bizə düşmən olub sərvətimiz də.

Fevral, 1961
Pompey xərabələri

***

Krım, Yalta, Qızıldaş... Bir xalqın ata yurdu —
O xalqa yad, ay allah, gəlməyə vətən oldu.
De, mümkünmü ayırmaq burda xeyirdən şəri?
Axı, haqqın gözləri oyum-oyum oyulmuş.
Torpağın altındadır torpağın sahibləri,
Gəlmələr torpaq üstə torpağa sahib olmuş.

Avqust, 1961
Yalta

AZƏROĞLUNA

Sən mənə həsrətsən, mən sənə həsrət,
Bitməzmi həsrətin ömrü, ay Balas?
Qalmışığı Vətəndə Vətənə həsrət,
Necə vətəndaşığı, necə vətəndaş?

Təbrizdən adlayıb keçdin bu yana,
Qardaşın yanına gəldin dərmana.
Gördün, yaxşı gördün mən kiməm, nəyəm,
Mən də sənə kimi yaman gündəyəm.

Qırdılar Vətənin qol-qanadını,
Biz xeyir oğluyduq, olduq şər oğlu.
Niyə Azəroğlu qoydun adını,
Hanı Azərbaycan, ay Azəroğlu?

11 mart 1961

ASSORİ

*Yıxılır uca dağlar,
Tozu bir zaman qalır.*

Bayatıdan

Dırmanır yoxuşu maşın nə kimi,
Çağlayır dərədə köpüklü Qarqar.
Dağların belinə bir kəmərim kimi
Dolanıb uzanır dolama yollar.

Mənzilə çatmağa hələ qalsa da,
Yollar yordu məni, lap darıxmışam.
Təbiət nə qədər gözəl olsa da,
Bu uzun yollarda yorulur adam.

Üzümü çevirib şofərə birdən
— Bir şey oxusana, — dedim, — Stepan.
— Axı, səs sarıdan çox məğmunam mən.
— Ona məhəl qoyma, ürəkdən qopan
Hər səs gözəl olur, bezikmişəm mən
Eyni zəngüləli xanəndələrdən.

Stepan oxudu...
Nəse çox yanıqlı bir mahnıydı bu...
Mahnı duman oldu,
O sardı məni,
Qədim bir zamana apardı məni.
Bu həzin... yanıqlı... tərənələrdən
Bir qərıblıq duydum ürəyimdə mən.
Ötən əsrlərlə sanki öpüşdüm,
Elə bil bir özgə aləmə düşdüm.
Düşündüm:
"Bu mahnı nə deyir görən?
Qəlbimə yatsa da səsi, naləsi

Bəs niyə sözləri anlamıram mən?"
Səsdən məst olmuşdu çiçəkli dərə,
Hıçqırıb dayandı o, birdən-birə.
Gördüm üzünü də çevirdi yana.
Nə oldu?
Nə oldu görəsən ona?
Gözümün ucuyla baxırdım... deyən
Gözünün yaşını gizlətdi məndən.

Həyəcan sovuşdu...
Keçdi bir qədər,
Halımı soruşdum.
— Eh, keçib gedər.
— Mahnın doğrudan da gözəldi — dedim.
Ancaq sözlərini başa düşmədim.
— Eh... qədim Assori nəğməsiydi bu.
Mənim millətimin...

Deyib, o susdu.

— Sənin millətinin? Sən assorisən?
— Bəli.
— Rus bilmişdim amma səni mən.
— Yox, yox, bu mahalda beş-on evik biz,
Qurtarmaq üzrədir bizim nəslimiz.
Mənim əsl adım Kirodur, Kiro, —
Deyərək dərinədən köks ötürdü o.
— Xalqımın çox qədim bir tarixi var,
Şərəflə yaşamış bizim babalar.
Boyun əyməmişdir heç bir dişməne, —
Deyə tarixini danışır mənə.
Danışır...
Mənim sə nəzərlərimdə
Qılınclar toqquşub, komalar yanır.
Bir zaman oxuyub əzbərlədiyim
Tarix kitabları hey varaqlanır.

Ağ saçlı tarixin alt qatlarından
Gəlir qulağıma qəribə bir səs:
"Tarixin məhvəri məgər bir zaman
Bu xalqın əlində deyildimi bəs?
Yaşadılar mətin, öldülər mətin,
Zaman da bu xalqa saz olmadımı?
Tarix də bir zaman assorilərin
Kəskin qılıncıyla yazılmadımı?
Axırı nə oldu?
Bu çərxi-dövrən,
Atlını necə də salır atından.
Söz budur: gözlərə görünməsə də
Demə öz işini görürmüş zaman.
Göylərə baş çəkən dünənki bir dağ
Toz olub yerlərə ələnir bu gün.
Bir zaman tarixlər yaradan bu xalq
Tarix səhnəsindən silinir bu gün.
Dünənə səcdə qıl, bu günə düz bax,
Zaman yaman əyir, "əyilməzləri".
Xalqlar, qəbilələr yox olur, ancaq
Kitablarda qalır "ayaq izləri".

Səsində dərdimi duyuram onun.
Daldım gələcəyə aram-aram mən.
Adı da əlindən çıxan Kironun
Dərdini, qəmini mən duyuram, mən.
Bir zaman,
    Bir zaman mən idim mən də.
İndi necə?
    Yenə de oyammı mən?
Sarsıldım zamanın keşməkeşində,
Yıxılan bir dağın tozuyammı mən?

May, 1962

ONUN PƏRİŞANLIĞI

(Füzuli heykəlinin açılışı münasibətilə)

Heykəlin müəlliflərinə

Sağ olun,
Çox sağ olun,
Gözəldir heykəliniz.
Qoy var olsun əliniz!
Füzulini deyil, siz
Bu günü duymuşsunuz.
Sənətin bizim əsrə
Sözünü duymuşsunuz.

Öz əsrində Füzuli
Axı, nəyə ağlamış?
Kim deyir ki, Məcnuna,
Ya Leyliyə ağlamış?
Mən anlama bilmirəm.
Şah İsmayıl əsrini
Yamanlaya bilmirəm.

O, öz zərrə dərdinə
Ümman dedi, dağ dedi.
O, öz "yalanlarıyla"
Əsri də silkələdi.

Bizsə ağ yalanları
Daddıq həqiqət kimi —
Bədbəxtliyi səadət,
Zəhəri şərbət kimi.

Heykəliniz gözəldir!
Onun o əyri beli
Sanki mənim əsrimin
Dərdilə yüklənibdir.
Şərinin hər nidası,
Nəğməsinin hər xalı
Əsrinə köklənməyib,
Əsrinə köklənibdir.

Onun pərişanlığı
Köksündə od qalanmış,
Ana yurdu talanmış
Elin pərişanlığı...
Yüz yerə parçalanmış
Dilin pərişanlığı.
O, sakit görkəmiylə
Qaya kimi dayanıb,
Dərya kimi çağlayır.
Böyük türk millətinin
Düənəninə güvənir,
Bu gününə ağlayır.

İyun, 1962

ANLAMAQ ÇƏTİN

Mir Cəfər Bağırovun "öz" millətinin başına nə oyunlar açdığını düşündük-cə adamı dəhşət götürür. Görəsən bu cəlladın damarlarından millətinin qanı axmırdımı?

Ona günahını keçə bilmirəm,
Belə nankorluğa heyrdəyəm mən.
Necə ola bilər, necə, bilmirəm,
Millətin rəhbəri, millətə düşmən?

Xəyanət üstündə qurulub bəlkə
Bizim cövhərimiz, təbiətimiz?
Baş vuraq tarixə, qayıdaq ilkə:
Bəzən özümüzlə savaşıyıq biz.

Vallahı, bu sirri anlamaq çətin!
Hissimiz, duyğumuz kormu, ya karmı?
Nağıl qəhrəmanı — Məlik Məmmədin
İpini qardaşlar qırmadılar mı?

Xəyanət, qısqanclıq bizə baş daşı.
Gerçəyi yalana satan olmuşuq.
Atalar ip qıran, bizsə qardaşı
Quyunun dibinə atan olmuşuq.

1962

ƏHMƏD, AY ƏHMƏD

Qaldıq nə günlərə... nə günlərə biz.
Hanı bıqı burma igidlərimiz?
Hanı yanağından qan daman ərlər?
Hanı qoç Nəbilər, hanı Həcərlər?
Bəlkə anamızdan qul doğulmuşuq?
Bir tula payına möhtac olmuşuq...
Zəhmətin havayı, qazancın minnət,
Əhməd, ay Əhməd!

Yanvar, 1963

QƏRİB

Novruz gəlir əllərinə səməni,
Otağıma gətirmişəm çəməni.
Zaman, sənin axarına üzmədim,
Nə mən səni anladım, nə sən məni.

Bu dünyanı başa düşə bilmədim,
Öz-özümlə mən döyüşə bilmədim.
Qəh-qəh çəkib dünya gülür halıma,
Zəmanəyə mən uyuşa bilmədim.

Dövrən mənə pis üzünü göstərib,
Müztəribəm, müztəribəm, müztərib.
Öz doğmaca vətənimin sakini,
Zəmanədə mən qəribəm, mən qərib.

*Mart, 1963
Şəki*

* * *

Bu gün bayram edir qırğız elləri.
Yadın caynağına keçəndən bəri
"Ağ günə çıxıbdır..."
Buna bax, buna!
Sevinir,
fəxr edir qul olduğuna.

Bayrammı?
Kül olsun gözünə, millət!
Zar-zar ağlayasan gərək sən bu gün.
Yüz il bundan əvvəl başın kəsildi.
Öldüyün gündür bu gün, öldüyün!..
Ölür,
Qatilinə "pənahım" deyir,
Qul olduğu günü bayram eyləyir.

2 noyabr 1963

150 İL

Tapdamaq olarmı haqqı bu qədər?

Yüz əlli ildir ki, soyurlar bizi.

Bu heç,

Bizə bayram elətdirirlər

Tarixdə ən böyük faciəmizi.

Vətən əldən gedib... Buna yanmıram.

Ağır bir qədərlə üzbəüz olduq.

Ona yanırım ki, o gün, bu bədnam

Alverin dəlləli özümüz olduq.

20 fevral 1964

NACİL-HƏYAT

Anam olsan belə, ay anam, xeyli

Səndən gileyliyəm, səndən gileyli...

Sən duymaq, düşünmək öyrətdin mənə,

Duyub-düşünməkdən azad olaydım.

Danışmaq öyrətdin sən öz körpənə,

Nola, mən anadan lal doğulaydım.

Dilini bir ilə öyrəndim... nahaq!...

Öz dilim özümə kəsilib yağı.

Bütün ömrüm boyu çalışdım, ancaq

Öyrənə bilmədim danışmamağı...

Başıma bələdir mənim öz dilim,

Dənizəm, üzümə durub sahilim.

Yerimək öyrətdin tutub əlimdən,

Dolaşdım aranı, dolaşdım dağı.

Balana yerimək öyrədincə sən,

Gərək öyrədəydin yıxılmamağı...

Fikirlər yığılır beynimdə qat-qat,

Cavablar-qorxulu, suallar-yasaq.

Həyatı qanana ögeydir həyat,

Onu qanımayana doğmadır ancaq.

Məni incidirlər bəzən qəsd ilə,

Ertəsi hər şeyi unuduram mən.

Girəvə düşəndə zalimə belə

Zülm edib, kam almaq gəlmiş əlimdən.

Ana, quduzlaşır həyat, ilbəl,

Dalayır puç olan ümidlərimi.

Niyə isti deyil, mehriban deyil

Bu amansız həyat qucağın kimi?..

Hardasan, ay ana, bir gəl, mən yenə
Bəlalı başımı qoyum dizinə.
Mənə nağıl danış, dayansın anlar,
Görüm, nağıldakı o qəhrəmanlar
Cüt başlı divləri nə təhər yıxır,
Nə təhər gizlənib tilsimdən çıxır.

Bir danış, hardadır görüm səadət?
Bizim yurdumuza o niyə gəlməz?
Danış, danış görüm, Məlik Məhəmməd
Zülmətdən işığa necə çıxdı bəs?

Danışma, ay anam, danışma, kiri,
Beynimə batmayır bu əfsanələr.
Divlər görmüşəm ki, nağıl divləri
Onların yanında toyuğa bənzər.

Nadanlar görmüşəm, öz yolundakı
Dikə eniş deyir, düzə dik deyir.
Tülkülər görmüşəm, öz qolundakı
Dəmir zəncirlərə bilərzik deyir.

Atasını söyən, yada baş əyən
Rəhbərlər görmüşəm, qəddar, amansız.
Tikana gül deyən, gülə kol deyən
Qarılar görmüşəm dinsiz, imansız.

Quldurlar görmüşəm, özgə yer deyil,
Yurdunu talayıb asudə yatmış.
Tacirlər görmüşəm, simuzər deyil,
"Malades" sözünə Vətəni satmış.

Dünyanı biləndən, duyandan bəri
Mənim gözlərimdən düşüb həyat da.
Nağılda gördüyüm qorxunc şeyləri
Həyatda görmüşəm, anam, həyatda.

Yanvar, 1964 — May, 1965

ZİNDANDA ŞƏR

(kiçik poema)

*Həbsxanada şer yazdığına görə
H.Cavidin cəzasını 5 il də artırdılar.*

Turan Cavidə yazılan bir məktubdan

I

— Sən qanunu pozmusan —
Deyə onun cəzası
Beş il də artırıldı.
Şer yazmaq günahmış.
Qəfəsdəki qartalın
Qanadları qırıldı.

Onun gözü tutuldu,
Deməyin ki, kor oldu.
O gördü daha aydın,
Daha dərin, daha düz.
Ümidinin gözüylə,
İnamının gözüylə.
O gördü,
zülmlərlə
Dayananda üzbəüz.

Şair gözsüz də yaşar,
Gecə gündüzdür ona.
Qəlbi, hissi, duyğusu,
İdrakı gözdür ona.

Gözlü ikən kor olan,
Anasının südünə,
Vətəninə adına
Tüpürən, nankor olan,

Özünü alçaq görüb
Özgəsinə vurulan,
Yalanlara əl çalib
Həqiqətə kar olan,
Dal çevirən, göz yuman,
Haqqını cirə-cirə
Yad qapısından uman,
Dilənçi paylarını
Böyük səxavət bilən,
Babasının önündə
Əyilmiş qul önündə
Özü qul tək əyilən,
Bağirovlar gözüne
Bir yox, on çeşmək taxa,
Dağın başına çıxa
Cavidin gördüyünü
Görə bilərmi? Əsla!
Görən göz yox, ürəkdir.
Göz duyğuda gərəkdir,
Göz idrakda gərəkdir.

Günahı nəydi onun
Cəzasının üstünə
Beş il də artırırlar?
O, qəfəsdə ötübmüş,
Bundan böyük günah var?
Şer — işıq, şerdən
Nura boyandı zindan.
Bəs qorxmasın neyləsin
Yarasa bu işıqdan?

Bəs həbsinin səbəbi
Nə imiş?
Bildi hamı:
Həqiqəti yalana

Dəyişmədi ilhamı.
Xərabəni mədh edən
Bayquşa o, "kəs!" dedi
İçində çırpındığı
Məhbəsə məhbəs dedi.

Günahı ondaydı ki,
O, zülmə əyilmədi.
Ağa doğulmuşdu o,
Nökər ola bilmədi.

Günahı ondaydı ki,
O, qula qul olmadı.
Millətinə oğuldu,
Yada oğul olmadı.

Gözləri bu günə yox,
Sabaha dikilirdi.
Onu yirmidən bəri
Günahkar bilənləri
O, günahkar bilirdi.

O, haqqını çeynəyən
Əsarətə "get" dedi.
Millətinin düşdüyü
Qəfəsə lənət dedi.

Bizim zəmanəmizdə
Nə qədər istəsən bax,
Görmə, görmə sən ancaq.
Gözlülər baxdı, fəqət
Görmədi,
haqqa hürdü,
Cavid isə hər şeyi

Gözsüz belə görürdü.
Dedi: Yox, istəmirəm
Qan üstündə qurulan
Bu alçaq dövrəni mən,
Təzə düzəltdiyiniz
Şərəfi mən, şanı mən.

"Şərəf" ordenlərini
İstəmirəm,
          mənim öz
Şərəfim var, şanı var.
Namusum, vicdanım var
Mənə bəzək
Nə gərək!

2

Azad olmaq istədim
Vəzndən, qafiyədən
Burda mən.
Cavidin də ən böyük
Arzusu
Azadlıq deyildimi?
Ah azadlıq, azadlıq
Sənin gözəlliyini
Sənə qılınç çəkənlər
          bildimi?

Qırılmasın neyləsin
Vəznim də,
Sözlərim də...
İndi Cavidin özü
Olsa mənim yerimdə
Hecanı da sındırır,
Əruzunu da sındırır.
Qırılan qəlbi kimi,

Qafiyəni də qırar.
Vəzn — ölçü,
Qafiyə — ahəng.
Cavidin keçirdiyi
İztirabın, əzabın
Ölçüsü oldumu ki,
Burda mənim vəznimin,
Sözümün də ölçüsü,
Ahəngi olsun, Allah?..
Vəznimi sındırmanın,
Ürəyimi qıranın
Səsi tutulsun, Allah.
Demək istədikləri
Qəlbində qalsın, Allah.
Mənim kimi naləsi
Ərşə ucalсын, Allah!..

Cavidin əzabını,
Dərdini yazanda mən
Söz çırdı köynəyini,
Söz atdı örpəyini
Daş kimi çılpaq oldu.
Söz üzümə ağ oldu.
Daş kimi şaqıldayıb
Söz bir-birinə deydi.
Sözlər başını əydi.
Bu kədərin önündə,
Bu matəmin önündə,
Dərdin, qəmin önündə...

Söz ölçüyə gəlməyir,
Söz sözlüyündən çıxır,
Söz özlüyündən çıxır.
Söz əsəbə çevrilir,
Söz qəzəbə çevrilir.

Dərdimə dünya susur,
Qəzəbim dağdan ağır.
Yay günündə
                    könlümə
Sibirin qarı yağır.

"Yüklənən əzilir" —
Deyən bir sənətkarı
Arabaya qoşdular,
İçinə doluşdular.
Onun öz yükü vardı,
Onun söz yükü vardı.
Daş yükünü çəkməyin
Elə bilmə rənci var.
Daş yükü qəm yükündən
Min kərə yüngül olar.
O, söz arabasında
Çox daşıyıb qəm yükü.
Qəm yükü,
Ələm yükü...
Daş yükü ağır olmaz
Qəm yükünü çəkənə,
                    sabaha göz dikənə.

Çiynimizdə
Məhkumluğun qırbaçı,
                    həyat zəhərdən acı.
Hey çəkirik bu yükü,
Çəkəcəyik biz hələ...
Çox zarıma, a millət,
Çox dözmüsən, döz hələ.

Hələ çox illər əvvəl
Məmmədəmin sel kimi
Haray çəkdi çağladı...
Bax, bu günə ağladı.

Onun haray səsinə
Səs vermədi millətim,
Çəkdiyi bu zillətə
"Şükür" dedi millətim.

Məmmədəmin,
                    ay atam,
İki il azadlığı
Daddırdın millətinə.
Bu gün mənim dilimlə
Xalq deyir "rəhmət!" — sənə.

3

O, şer yazdığıyçün
Cəza verdilər ona.
Dedilər, sən nə haqla
Zidd getmişən qanuna?

Qanun!
Yüz əlli ildir
"Qanun" — deyə
                    qanunsuz

Məni əsir etdilər,
Düşünən başlarımı,
Duyan ürəklərimi
Sibirdə çürütdülər.

"Qanun" çürütmədimi
Zakiri də Sibirdə?
"Qanun" — deyə qoydular
Bizi lüt, quru yerdə...

Zindanlarda çürüyüb
Zakir üsyan eylədi
Qulluğa,
Köləliyə...
"Ah, gündə bir zakonu
görən canımız!.." — deyə.

Mən bunları bilirəm,
Bunu bilmirəm ancaq:
Bu gedişlə görəsən
Axırım nə olacaq?
Qəlbimi göynədirkən
Millətimin çəkdiyi
Bu dərd,
bu qəm, bu sitəm

Hara aparır məni
Əlimdəki bu qələm?

Qaraların üstünə
Ağ boyamı çəkim mən?
Yoxsa, Cavidlər kimi
Dönməyim tapındığım
Böyük həqiqətimdən?
Bu yerdə olum-ölüm
Ayrıcında dayandım,
Haqq verirkən oluma
Özüm özümü dandım.
Ölüm — haqqın təsdiqi,
Olum — haqqın inkarı.
Mən hansını götürürəm?
Allah, tərsinə döndər
Sən bu əsən rüzgarı.

Yazmışdım "Gülüstən"ı
Hələ altı il əvvəl,
Bu yol Cavid yoluymdu.
Bəla açdı başıma,
Yeddi başlı ilanla
Məni üz-üzə qoydu.
Mənim kim olduğumu
O vaxt əjdaha bildi,
KQB-də xəlvəti
Həbsimə qol çəkildi.
Haqla nahaq üz-üzə
Gah onu dindirmişəm,
Gah bunu dindirmişəm.
Gah ona haqq vermişəm,
Gah buna haqq vermişəm.

Dedim: — Bir yol tapmalı
Olum — ölüm tən olsun.
Həm xanımın dediyi,
Həm də xan deyən olsun.

Bu yolda əsarətə
İpək sapla tor hörmək
Zülm əjdahasının
Gözünə kül üfurmək.

Dedim, bu zəmanədə
Ən doğru yoldur bu yol.
İlahi, sən bu yolda
Özün mənə kömək ol.

Tutuşdurdum içimdə
Çarpazlaşan yolları,
Sonra qələmə aldım
"Yollar və oğullar"¹.

¹ 1964-cü ildə Əlcəzairdə gedən azadlıq mübarizəsi mövzusunda yazdığım poema.

Ucuzca bir qiymətə
Dəyişdirdim bahanı.
Mən yolumu azmadım,
Gözünə kül üfürüb
Azdırdım əjdahanı.

Hansı qanunda var ki,
Məhkəməsiz, qərarsız,
Bir qocaman millətə
Dar ağacı qurulsun?
Hansı qanunda var ki,
Çağrılmamış qonaqlar
Evin sahibi olsun?

Hansı qanunda var ki,
Dəyişələr millətin
Ruhunu, fitrətini.
"Səadətindir" — deyə
Zorla yedizdirələr
Xalqa əsarətini?..

Hansı qanunda var ki,
Xalqın ləyaqətini
Ayaqlara atasan,
"İndi xoşbəxtsən" — deyə
Əl çalıb oynadasan.

Sibirdə ən müqəddəs
Arzu, diləklər yatır,
Böyük ürəklər yatır.
Azadlıqçın canından
Keçən igidlər yatır,
Arzu, ümidlər yatır.

Kim deyir onlar yatır?
Onlar torpağın altıda
Şaxələnin,
boy atır...

Onlar bir gün qalxacaq,
O üfüqdə ağaran
Dan yerinə yaxşı bax!
Göyərəcək ümidlər.
Altaylardan baş alıb
Avropada dayanan
Dəbilqəli igidlər,
Metə,
Teymur,
Oğuz xan
Nə tez çıxdı yadından?..

12—14 dekabr 1965

XX ƏSRİN ADAMI

Gözüm şüşə, dişim qoyma,
qıçım taxta.

Arzuları vurdu şaxta.

Qanım qara, laxta-laxta!

Kişilikdən bir əsər yox,

Özüm axta,

Sözüm saxta.

Yalanlara əl çalırım,

Alçaldıqca ucalıram.

Sözüm iki,

Üzüm iki.

Mən əyriyə düz deyirəm,

Gecəyə gündüz deyirəm.

İndi bizə ağıl gərək.

Yuxa ürək

Kimə gərək?!

O ürəyi mən atmışam!

Yerinə daş bağlatmışam.

Mən aqlımın hökmü ilə yol gedirəm,

Yoldaş deyib,

Yoldaşımın yoluna daş gillədirəm.

Əməlsiz də keçib gedər,

Gərək bollu sözün olsun.

Ağ yalanı qıp-qırmızı

Demək üçün üzün olsun.

Əməl deyil, söz oğluyam,

Mən əsrimin öz oğluyam!

Fevral, 1966

KİROVUN HEYKƏLİ

Kamil Mirbağirova ithaf.

O, heykəlmi?

Yox, ey dost!..

O, ölkənin sahibi.

Başımızın üstündə

Sıyrılıb qılinc kimi.

Hədələyir o, bizi.

Deyir mənindir ölkə —

Bu göy,

bu yer,

bu dəniz!

Başınızı vuraram,

Ayaqlarım altından

Başınızı çəksəniz!

Ayağım altındadır

Namusunuz,

arınız.

Başınızı sürüsün

Daim ayaqlarınız.

— Bu düzdür!

Bəs neyləmək?

Susub oturmaqmı?..

— Yox!

Biz nə qədər yaşayaq

Başımız üstə yumruq?..

Öz doğma şəhərində

Sən kimin heykəlini

İstəyərdin ucala

O heykəlin yerində?

— Koroğlunun,

— Babəkin.

— Yox, dostum, yox, bilmədin!

Mən istərəm tarixə
Bu gündən də iz qala,
O heykəlin yerində

O heykəli yıxanın
Tunc heykəli ucala...

Aprel, 1966

KRIMDA TATAR QƏBİRLƏRİ

Torpağın altında yatır yerlilər,
Üstündə gəlmələr kefdə, damaqda.
Yerlinin dərđini yersiz nə bilər?
Yerlinin haqqını o, tapdamaqda.
Gəlmə haqlı bilir özünü, haqlı!
Yerlinin yurduna yolları baqlı...

Bilmirəm Krımın öz sahibləri
Bu torpaq altında necə dincəli?
Millət bu diyardan gedəndən bəri,
Ruhlar öz yurdunu ziyarət üçün,
Sibirəmi gedir, buramı gəlir?

Tatar məzarları... əl açıb göyə
Torpağı qaldırıb niyə qabarmır?
Ölülər yer altda görəsən niyə
Haqq deyə qışqırıb fəryad qoparmır?
Krımı götürüb çiyinlərinə
Millət olan yerə niyə aparmır?

Məzarlar bu yurdun öz sahibləri,
Niyə bu zillətin baqlrını sökmür?
Torpağın üstündə sahibkar kimi
Gəzən gəlmələri dənizə tökmür?

5 may 1966
Krım—Yalta

MƏNDƏN QORXURSAN!

Məni də sənin kimi
Nəhəng doğmuşdu anam!
Sonralar xırdalandım.
Quyruğuna calandım.
Sən nəhəng, mən cırtdanam!

Mən təpəcik, sənə dağ,
Sən yetkin bir pəhləvan,
Mənsə hələ özünü
Tanımayan bir uşaq!..
Məndən qorxursan ancaq!

Məndən qorxursan,
Bəli!
Gülməlidir, gülməli!..
Qorxmursansa sən əgər,
Ey pəzəvəng, yekəpər,
mənim köhnə düşmənim,
Bəs niyə əl-qolumu
Bağlamısan sən mənim?

* * *

Sən qadırsən hər şeyə,
Sənin gücün, qüdrətin,
Sənin hökmün, fərmanın.
Heç div də əl-qolunu
Bağlayarmı cırtdanın?

May, 1966

TORPAQDAN PƏY OLMAZ¹

Biz yaxın olmuşuq, qədimdən yaxın.
O qədər yaxın ki, bizim dağların
Kölgəsi düşübdür sizin dağlara.
Mən əfsus demirəm ötən çağlara.
Baxşının kamanı bizi ağladıb,
Cabbarın cəh-cəhi sizi ağladıb.

Babam, baban ilə dost olub, ancaq
Dostluqdan bir kəlmə danışmazdılar.
Biri-birimizə diş qıcıraraq
Dostluqdan deyirik indi o ki, var.

Nədir bu eyhamlar, bu atmacalar,
Yenə şeytan girib araya bəlkə?
Deyirəm, kənardan barmaq basan var,
Köz tutan o köhnə yaraya bəlkə?

Torpaq istəyirsən sən indi məndən,
Bu necə qardaşlıq, yoldaşlıq oldu?
Özgə torpağına göz dikdiyindən
Sənin neçə dəfə gözün oyuldu?
Sənə dərs olmadı yenə də bunlar,
Yoxsa, tökülməli artıq qanın var?

Mənə üzəvarı "qardaş" deyirsən,
Ancaq altdan-altdan iynələyirsən.
Əyyami-qədimdən sadədiləm mən,
Baş açma bilmədim hiylələrindən.

Əgər düşmənsənsə... hiylədən əl çək
Açıqca davalıq məramın olsun.
Mənimlə min ildir kəsdinin çörək,
Aldığın kirvəlik haramın olsun!

¹ 1966-cı ildə ermənilər Naxçıvanın qədim erməni torpağı olmasını iddia etmişdilər.

Hardan sənin oldu bizim Qarabağ?
Adı, sahibini demirmi aşkar?
Xoşluqla verməzlər torpağı, ancaq
Qanla möhürləyib, zorla alarlar.

Hələ göz dikmişən Naxçıvana da
Təbriz də, Sərab da bəlkə səninmiş?
Vartazar yaşayan bütün ölkələr —
Yəni, bütün dünya öz vətəninmiş?..

Günahım nədir ki, qanqal kimi sən
Bütün yer üzünə səpələnmişən?..

Arxını selimə gəl bənd eləmə,
Bu, qan davasıdır, bu, qan davası.
Xəbərimiz yoxdur... yamaqmış, demə,
Sərçə yuvasına qartal yuvası?!

Yatır bu torpaqda əcdadım mənim,
Şərəfim,
Şöhrətim, öz adım mənim...
Cəddimin yatdığı ulu torpağı,
Sinəsi sərvətlə dolu torpağı
Mən sənə pay verim?

Mən qul, sən ərsən?
Sən məni bu qədər axmaq bilirsən?

İsa bulağının zümzüməsini,
Cabbarın,

Seyidin,
Xanın səsini,
Dalğalı Qarabağ şikəstəsini,
Babək türbəsini necə pay verim?

Oğuz nəslindənəm, ər oğlu ərəm,
Özgə bağçasından bir gül dərmərəm,
Doğma torpağımdan çərək vermərəm,
Əgər dardasansa, sənə "hay" verim!

"Dığalar" yenə də yolunu azmış,
Məndən yuxarıya şikayət yazmış.
Neçə yol vermişəm, görünür, azmış,
İstəyir mən ona yenə pay verim!

22 oktyabr 1966

DEDİM, DEDİLƏR

İslandım danlağın, min-min töhmətin
Gur yağın şıdırğı yağışlarında.
İllərdir üzürəm min bir həsrətin
Könlümdə göllənən göz yaşlarında.

Gedirəm... Mənzilim uzaq bir ada,
Çox da ki, haqq yolum çənə bürünmüş.
Gözüm irəlində, könlüm arxada,
Əqidəm gümandan imana dönmüş.

Dedilər: — İnamın bir qarışqanın
Dağı dəlməsinə bənzər, ay yazıq.
Dövrənə danmağın,
bircə damlanın
Sələ gülməsinə bənzər, ay yazıq!

Dedim: — Haqqın sapı uzanar, ancaq
Qırılmaz... Dədələr kəlamı haqdır.
Dedilər: — Zəncirdir, sap yox, yaxşı bax,
Dedim: — Nə olsa da, qırılacaqdır.

Dedilər: — Nağıldır sənin bu arzun.
Dedim: — Qoy olsun!
Tilsim də kəsəmmir haqqın yolunu,
Zəfərlə qurtarı nağılın sonu.

2 dekabr 1966

DAŞ QAYALAR

Öz fikrimi, düşüncəmi
Ürəyimdə doğulmamış —
Kağız üstə söz olmamış
Öz əlimlə boğan mənəm.
Həm də neçə ataları bilinməyən
Bic, zinakar "balaları"
doğan mənəm!
Fırtınalar qabağında
Öz səmtini dəyişdirən
bir yelkənəm.

Öz fikrini öz əliylə
Yox eləyən qatil mənəm!
Çəpər bağı dolanınca
Bağ çəpəri dolandı hey.
Fikirlərin çağlar seli
Bulandı hey...
bulandı hey!...

Sel bulanmaz
Qabağında qaya kimi bənd olmasa,
Daşqın sular
Öz içində oyulmasa.
Olmaydı kaş qayalar.
Daş qayalar, daş qayalar!

1967

KAL OLDUM

Deyirlər ki, hər ilkin öz sonu var.
İstəyirəm biz adlayaq
Bu sondan da o yana.
Sən evimiz məzardırsa,
Addım atmaq istəyirəm
Mən ondan da o yana.

Özüm oldum öz arzusun hədəfi,
Məni mənə düşməni etdi
Duyğuların, fikirlərin

mənə gizli tərəfi.

Axır bezdim, yoruldu, yoruldu,
Gözəl-gözəl fikirlərə,
Əlvan-əlvan duyğulara gər oldum.
Bu dünyanı

mən bəsinət gözlərimlə

Görə-görə kor oldum.

Qaya üstədə tək qalmışdım,
Tufan qopdu, inildədim,

ney oldum.

İdrakımın qazanında
Bişə-bişə çiyr oldum.
Az biləndə çox danışdım,
Çox biləndə

susa-susa

lal oldum.

Cücrəmənmiş bir tum idim
Nəçin? Nəçin? — deyə-deyə,
Budaq üstədə dəyə-dəyə
Kal oldum.

Mart, 1968

VƏKİL

Yüz yerə parçaladım,
Görmədilər tam məni.
Mən dünyadan incidim,
Qınadı aləm məni.

Asılmışam dözümdən,
Dərddir axan gözümdən.
Mən qaçmışdım özümdən,
Hardan tapdı qəm məni?

Mən kiməm? Qərəzim nə?
Qarşı durdum zillətə.
Bilmirəm bu millətə
Vəkil etdi kim məni?

Bu zülmün, bu zillətin
Sonunu görmək çətin!
Vəkil etdi millətin
Çəkdiyi sitəm məni.

Oktyabr, 1968

HÖRÜMÇƏK TOR BAĞLADI

Tariximiz danıldı,
Uydurma tarix ilə kimliyimiz anıldı —
Öz kökünü bilməyən gözü küllü bu millət
Zamanın yollarında hər addımda yanıldı.
Uydurma tarix bizi anamızdan ayırıb
Yad anadan alınmış bələkdə qundaqladı.
Təməlimiz laxladı.
Bu xalqın tarixini düz bildirən, düz yazan
Tarix kitablarında hörümçək tor bağladı.

Kimə deyək dərđini bu dövranın, bu günün?
Vəzifəyə sümsünən

Vəzifə kürsüsünün
Birinci pilləsində mərkəzdən noxtalandı.
Kişiliyi vardsa, bu anda axtalandı...
Ürəkdəki cəsəret,

mərdənəlik,
dəyanət

talandı,

tapdalandı.

Məğrur keçmişimizdən üzüldü əllərimiz,
Şərəf bildik özgəyə qul olmağı yoxsa biz?
Hər cürə zülmü udduq.
Köləliyi qazanıb, ağalığı unutduq.
Vicdan, düzlük, həqiqət sürgün oldu bu yerdən.
Yaltaqlıq və xəyanət silahını yağladı.
Cəsəret qılıncının ağzı düşdü kəsərdən,
Qəbzəsində, qınında hörümçək tor bağladı.

Dilimiz yasaq oldu.
Ruhumuz qəlbimizdə əbədi dustaq oldu.
Ruhsuz yaşadığca biz
Vicdanımız, eşqimiz

Üzümüzə ağ oldu.

Biz beləcə yaşadığ, yaşamadıq, süründük,
Əməlimizdə deyil, sözü müzdə göründük.
Ruhumuz qan ağladı,
Məscid qapılarında hörümçək tor bağladı.

Həqiqət dilə gəldi.

Dildə ilişdi, qaldı.

Həqiqətin üstünə yalanlar kölgə saldı.

Vuruşmadıq, barışdıq

Biz "azadlıq" adlanan bir uydurma nağılla.

Ölən düşüncələrə qəlbimiz yas saxladı.

Həqiqəti deməkdən elə qorxduq...

Ağılla

Həqiqət arasında hörümçək tor bağladı.

10 oktyabr 1968

DAMCI-DAMCI

Bulaq oldum, çağladım,
Susuz qalan göllərin
Halına qan ağladım.
Çəmənlərə çiləndim,
Axdıqca nəğmələndim.
Tez yolumu kəsdilər,
Ağzıma daş basdılar.
Elə güman etdilər,
Gah mıxa, gah da nala
Döyən amalsızmışam.
Amma əsli budur ki,
Gur axa bilməsəm də,
Damcı-damcı sızmışam.

Dəniz deyil, göl oldum,
Axıb çuxura doldum.
Öz dərdimlə doluydum.
Dibimi oydum, oydum.
Yer altında daşları,
Qayaları döşlədim.
Eninə bacarmadım,
Dərininə işlədim.

Dalğa pıçılıtısında
Dibdə yatan daşların
Mətləbinə varan yox.
En görünür hər gözə,
Dərinliyi görən yox.
Dedilər dayazmışam,
Bir çuxurdan baş alıb
Öz yolumu azmışam.

Mən yolumu azmadım,
Mənə "az!" — deyənlərin
Fikrini azdırmışam.
Onun öz məramını
Qəsdinə yozdurmuşam.

Qanım Qorqud qanıdır,
Mən əvvəlki damaram.
Damcı-damcı damaram,
Damcımı saxlamaram.
Damcı damar, göl olar,
Cıgır dönüb yol olar.

Bir yanıqlı sazam mən,
Hələ çağlamazam mən.
Asta-asta dinmişəm,
Arzuma köklənmişəm.
Səsləri bu kök üstə
Səsləyən avazmışam.

Dərd qaynaqlı ələmə, mən,
Kağız üstə qələmə, mən.
Nifrətimi deməyə
İmkanım olmayanda
Mən sevgimi yazmışam.

1969

XALQ DÜŞMƏNLƏRİ

Xalqa neçə-neçə tələ qurdular,
Başımız cilova keçəndən bəri.
Qəsdən, bilə-bilə adlandırdılar —
Xalqın dostlarını "xalq düşmənləri".

1969

DƏRƏLƏR

Oynamaqdan yorulanda
"Mustafabəy" bağlarında,
tək başıma mən enərdim
dərələrə

Günün isti çağlarında.
Çox sevərdim dərələrin
Əl çatmayan,
Ün yetməyən,
Gün düşməyən

guşəsini.

Mən uzanıb dinləyərdim
Şırl-şırl şırıldayan
çay səsini...

Nə gözəldir ana torpaq.
Göy yosunlu daşlarından
Sular sızan

Qayaların altına bax!..

Bu qayalar başım üstə

Tağlar açar çətir kimi.

Damcı-damcı axan sular

Dərələrə nəqş edərdi

Nisgilimi...

Gün düşməyən bu kimsəsiz dərələrə
bələd idim.

Öz doğmaca bağçam kimi...

Hanı indi o dərələr?

Öz könlümə köçüb indi
o dərələr.

O görünən dərələrdən daha dərin

Dərələr var ürəyimdə,

Yaralar var ürəyimdə.

Dərələrin gur səsləri
çağlar,
ağlar ürəyimdə.
Heçə dönüb gözlərimdə
Uşaqılıqda vurulduğum
Əlvan-əlvan mənzərələr.
Yüz illərin seli, suyu
axıb gəlsə,
Yenə dolmaz könlümdəki
bu çuxurlar,
bu dərələr.

İyun, 1969

* * *

Özümə də görünməyən
könlüm mənim,
duyğum mənim,
sevdam mənim.
Azadlığım — dünyam mənim.
Öz içimdə, öz dünyamda
Hakim də mən, məhkum da mən.
Mən bir yerə qol atıram
Bir özəkdə, bir tumda mən.
O, coşqundur,
O, daşqındır,
Mən rənglidir,
sürəklidir.
Söz — fikrimin, düşüncəmin
qəlibidir, öz şəklidir.
Düşüncələr — havadakı quşa bənzər,
Sözlər — quşa atdığımız
daşa bənzər.
Dəyə bilsə, səninkidir.
Dəymədisə, daşdan küsmə, özündən küs.
O incidən əlini üz.
Ürəkdədir o qönçələr.
Hansı gözə görünübdür düşüncələr?

1969

MƏN XƏYAL YEMİŞƏM

Mən xəyal yemişəm, xəyal həmişə,
Özümü xəyalla doyuzdurmuşam.
Gəlincə zamanla hər gün dös-döşə,
Xəyalı gerçəyə çox yozdurmuşam.

Boz rəngə bürünüb arxa da, ön də
Eyni rəng ömrümün boyuna döndü.
Arzuyla imkanın hər döyüşündə
Həyatım başabaş oyuna döndü.

Xəyalım, ümidim var olsun yenə,
Məchul bir sabaha üz tutmuşam mən.
Ümid laylasında səhər eşqinə
Qəzəb əjdahamı ovutmuşam mən.

Baxıram, ağarmır niyə dan yeri?
Bəs günəş üfüqdən nə vaxt qalxacaq?
Saralır könlümün ümid gülləri,
Ləçəklər tökülmür, tökülmür ancaq.

1970

SAHİRƏ CAVAB

Böhdülər quşları aləmdə məgər,
Bizə də çatdı – o ağlar bayquş.
... Yanar əflakidə minlərlə çraq,
Bizə bir şəm, bir avizə də yox.

Sahir

Şerinin sehrinə düşdüm, Sahir,
Demisən hər sözü mahir, mahir.
Vətəni şöhrətə qurban eləsə şair olan,
Vətənin dərdinə dünyada tapılmaz dərman.

O qədər nalə çəkib ağlamışam,
Gen düşüb indi könüllərdən işiq.
Bilmədik bunca müsibətdə nə gündüz, nə gecə,
Özümüz bayquşa döndük beləcə.

Ağamız dərd sapından bizə köynək toxuyur,
Hələ bayquş səsinə mürğü döyür el-obamız.
Yerin üstündəki bayquşlara lənət oxuyur
Yerin altındakı qartal babamız.

Niyə bəy, xan babadan bir belə qullar törədi?
Niyə qartal babadan sərçə oğullar törədi?
Bizə avizə yaraşmır, nə gərək?
Özümüz yanmalıyıq avizə tək!

5 sentyabr 1971

QORXU

Mən qorxuram, sən qorxursan,
O da qorxur, bu da qorxur,
Biz qorxuruq.

Təzə fikir beynimizə gələn kimi
tez qorxuruq.

Başqasından qorxduğumuz bəs deyilmiş,

Özümüzdən biz qorxuruq!

Qorxu, qorxu!

Bir qurd olub yeyir bizi içimizdən,

Nə gözləyir Vətən bizdən?

İradə yox,

kişilik yox.

Biz qorxuruq,

biz susuruq.

Fikir ölür,

can sustalır,

ürək donub,

ruh boğulur.

Qorxu bizim dilimizdə kilid olur,

Beynimizdə qıfıl olur.

Dərd budur ki, bu dərdi də

Biz qanırıq, biz bilirik.

Qorxa-qorxa

Özümüz də özümüz çün

Biz qorxuya çevrilirik.

15 iyul 1972

YUXULARIM

Yuxularım, yuxularım —
Arzularım, xəyallarım,
Bu dünyada ən sevimli
xoş hallarım.

Yuxularım —
Əli bağlı,
Qolu bağlı imkanımın
cövlan yeri.

O — dan yeri.

O qızarıq,

Günəşimsə doğulmadı.

Yuxularım çin olmadı.

Oyanıram,

Tez qurtarıq yuxumdakı nağıllarım,

Şirin-şirin xəyallarım.

Oyandımmı,

Gecələrin işığından

Gündüzlərin zülmətinə mən düşürəm.

Yaman üzlü həqiqətlə görüşürəm.

Onda könlüm nalə çəkir:

— Yatma, oyan, yuxularım,

Mənim yalan yuxularım.

Qoy sərt üzlü həqiqəti

Boğub dansın yuxularım.

Mən oyanmaq istəmirəm.

Qoy oyansın yuxularım.

Xəyal dolu, yuxu dolu

Gecələri verin mənə,

İstəmirəm mən gündüzü.

Başqa dürlü bir yuxuduz ömrün özü.

Gəl-gəl, gəl-gəl, yuxularım,

Mənim şirin yuxularım,
Mənim gözəl yuxularım.
Gəl ki, gəl ki, əzab dolu bu dünyanı
sən danasan,
Ömrüm qədər uzanasan!

24 iyul 1972
Hacıkənd

* * *

Mənim səbrim.
Bu səbrimə mən nə deyim?
Mənim səbrim — mütiliyim,
köləliyim!
Atam kölə olduğunu heç bilmədi,
"Ağa" kimi ömür sürdü.
Yaşayırdı,
düşünmürdü.
Mənsə kölə olduğumu
Qana-qana, bilə-bilə
yaşayıram.
Öz-özümü dana-dana,
ölə-ölə
yaşayıram!
Xoşbəxtliyim ondadır ki,
Düşmənimin hökmü böyük,
taxtı çürük!
Bədbəxtliyim ondadır ki,
Mənim səbrim
Düşmənimin qüdrətindən daha böyük!

Sentyabr, 1972

QƏRİBƏDİR

Dövrən bizi tarixdə veyilləndirən oldu,
Bir yerdə donub göl kimi lilləndirən oldu.
Dünyaya Uluq bəy¹ kimi dahini verən xalq,
Bir qul kimi yad millətə pambıq verən oldu.

1973

AT KIŞNƏDİ

At kişnədi...
Qazanxanın, Xançobanın
Qanı dindi damarımda.
Bu kişnərti havalandı,
Cingildədi damarımda...

At kişnədi...
Ərənlərin nərəsinə
Əsdi dağlar,
Coşdu dağlar.
İtil çayın sahilindən

Qaldırıldı alaçıqlar.

At kişnədi...

"Aynalı"lar daraqlandı.

At kişnədi...

Tariximiz varaqlandı.

At kişnədi...

Hirsim mənim, kinim mənim

Dağı yardı, daşı dəldi.

Ağzına daş basdırılan

Bulaqların suyu gəldi.

At kişnədi...

qanım coşdu,

Kişiliyim kişiləndi.

Qəzəbimdən yad başına

Daş ələndi...

At kişnədi...

Pəncərəni açıb gördüm

Koroğlular, Qoç Nəbilər

Daşa dönüb daş olubdur.

Qırat, Dürat

Arabaya qoşulubdur...

1 Teymurləngin nəvəsi məşhur astronom Uluqbəy nəzərdə tutulur.

SOĞAN

Soğan qabığına baxdı,
düşündü.

Başını buladı,
O, mənə döndü,
Dedi: — Sərt olacaq qış, bu il yaman.
Dedim: — nədən bildin?
Dedi: — Qabıqdan.
Qalındır, deməli, sərt keçəcək qış.
Təbiət əzəldən müdrik yaranmış.
O ki, nəğməsidir qaydanın, yönün.
Dağı yaratmamış ona yol seçir.
Soğanı soyuqdan qorumaq üçün
Onun paltarını o, qalın biçir.
Əhsən bu paltara, dona, təbiət.
Sən bu səxavətdə nəsən, nəsənmiş?
Ey ana təbiət, ana təbiət,
Bilmirdim,

Necə də rəhimlisənmiş!

Acı soğan kimi bəs, axı, mən də
Övladınam sənin, balanam sənin.
Mən də üşüyürəm.
Mənə gələndə
Rəhmin harda qaldı, ay anam, sənin?

Ələm çovğununda, qəm tufanında
Soyuqdan əsirəm, axı, mən yetim.
Soğana qiymadın.

Sənin yanında

Bir soğan qədər də yoxmuş qiymətim?

Nədir bu fikirlər, bu üzüntülər?
Ürəyi bir verdin, əzabı min-min.
Nolardı, mənə də dözüüm qədər
İztirab verəydin, əzab verəydin.

Sentyabr, 1973

SƏMƏD MƏNSURƏ

*Hüquq, hüquq, nə gözəl şey, yetişməz isə əlim
Mən ölmüş olsam, unutma hüquqa həsrətimi.*

S.Mənsur.

Mənsur kimi haqdan yapışıb haqq dedi Mənsur,
Həsərət qalıb öz haqqına çox göynədi Mənsur.

Hər mətləbin öz məğzini, öz rəngini gördü,
Ardında küdurət dayanan "eşqə" tüpürdü.

Aldanmadı üzlərdəki kirşanlara Mənsur,
Göz oxşayan, İman çalan "imanlara" Mənsur.

Xalqın o, böyük dərdinə Sabir kimi yandı,
Bir gün doğacaq ulduza qəlbilə inandı.

Ey namusu şerində mücəssəm olan insan,
Namusuna, vicdanına, imanına qurban!

Öz xislətin olmuş sənə şerində təxəllüs,
Mənsur kimi sən dara çəkilsən də, sözün düz!

Mərdlik məqamından kişi tək enmədi ruhun,
Çirkinlərə çirkin dedi, çirklənmədi ruhun.

"Rəngdir" — dedin, hər məqsədə qoyduqsa da bir ad,
Qayən, əməlin haq dedi, rəng olmadı, ustad.

Aldanmadı dost çöhrəli bic düşməne Mənsur,
Rəhmət sənə, rəhmət sənə, rəhmət sənə, Mənsur.

Dekabr, 1973

XƏYAL—XƏYAL

Asanlaşır həyat, hələ varkən xəyal, xəyal.
Ömrün davamıdır, yaşayırkən, xəyal, xəyal.
Dünyaya gəlməmişdən əzəl bir xəyal idim,
Getdimsə dünyadan, olaram mən xəyal, xəyal.

1973

BELƏ QALMAZ

Sabir demiş, "Biz ərlərik",

İş yerinə

"Özgəsinin sözlərini

əzbərlərik".

Toz-torpağı yel sovurar,

Dənəsi də yelə qalmaz...

Vallah, billah, belə qalmaz,

belə qalmaz!

Bu inamla yaşamışam,

Bizim kimi zəvzəklərin

İgidliyi dözümlə olsun,

"Heyvərəlik, boşboğazlıq"

bizim olsun.

Gələcəyin övladları iş görəcək.

Hamı dua əvəzinə "lənət" deyib,

Qəbrimizə tüpürəcək.

Deyəcəklər, ey babalar,

Yaş yetirib kal oldunuz,

Görə-görə kor oldunuz,

Dinə-dinə lal oldunuz.

Səbrinizə heyrətdəyik,

Siz dözümdə fil oldunuz.

Ey nəvələr, nəticələr,

Biz heç nəyik, biz heç nəyik...

Gecə-gündüz babamızın

əməlinə heyrətdəyik.

Heyrət edin sizsə bizim

səbrimizə...

"Lənət" deyib, siz tüpürün qəbrimizə...

Haqqımızı biz qanmadıq.

Biz bu günü yola verib

Gələcəyə inanmadıq!

Keçirdik öz əlimizlə

Boynumuzu biz xaltaya,

Sap olmadıq bir baltaya.

Ac olsaq da, "toxuq" — dedik.

Biz ucadan "bəli" deyər çox bağırdıq,

Qəlbimizdə "yox-yox!" — dedik.

Toz-torpağı yel sovurar,

Dənəsi də yelə qalmaz.

Vallah, billah, belə qalmaz.

Belə qalmaz!

1974

* * *

Qəlbim nə qədər ağladı sirdaşlarımızla,
Səbrin kasası çağladı göz yaşlarımızla...

Sönmüş odu boş qəlbimizin...

Yoxsa, öyündük,
Bir böylə qapazdan gic olan başlarımızla?

Biz damğa vurub kam alırıq bir-birimizdən,
Öz quşlarımız məhv olur öz daşlarımızla...

Ağlım məni hey səbrə çəkir, "döz" deyir hər gün,
Ünsiyyətə məcbur edir oğraşlarımızla...

Türküük, bizi düşmənlərimiz yüz yerə bölmüş,
Birləşməliyik, gec-tezi qardaşlarımızla.

Fevral, 1974

ÖZ "MƏN"İMİN AĞASI

Öz yurdumda, öz evimdə özgəsi,
Oldu mənim gülşənimin ağası.
Ağlar qoydu inamı da sabaha,
Bu günümün, dünənimin ağası.

O zamankı ümidimdən barındım,
Bu dövranın çirkabından arındım.
Zülmərdən nə ağrıdım, nə sındım,
Ola bildim öz "mən"imin ağası.

Daşdan-daşa vurdu məni diləklər,
Qədərime qəh-qəh çəkdi fələklər.
Öz səmtini dəyişməyən küləklər —
Vətən adlı yelkənimin ağası!

Kotanımi çox sürsəm də xama mən,
Yetişmədim bir müqəddəs kama mən.
Çox çalışdım, çox vuruşdum, amma mən
Olammadım Vətənimin ağası.

Ölə-ölə rəzalətin içində,
Bərkimişəm məşəqqətin içində.
Bu zülmətin, bu zillətin içində
Olmuşamsa öz "mənim"imin ağası,
Olacağam Vətənimin ağası!

Mart, 1974

İNAMIMLA

Sənin uzaq gören iti gözün yox,
Amma uzaq vuran tankın, topun var.
Sənin ədalətin, doğru sözün yox,
Haqqın yoxluğundan quru gopun var.

Gücünü, zorunu gözə dürtmə çox
Sökən də inamdır, quran da inam.
Bütün ömrüm boyu ciyərimlə yox,
Ancaq inamımla nəfəs almışam.

Demə ki, dəryayam, dərindir təkim
Vallah, quruyursan sən damla-damla.
İnamdır əqidəm, gücüm, məsləkim,
Qələbə mənimdir bu inamımla!

Avqust, 1974
Şəki

SUAL-CAVAB

Ulu zaman!
Sən varmısan, sən yoxmusan?
Yoxdu buna vəqif olan.
Gör necə də gerçək olub uydurulan!
Gün uydurduq, il uydurduq, ay uydurduq.
Özümüzdən yalan-yalan say uydurduq.
Nizam qurduq, ölçü qurduq.
Getmək üçün,
Gəlmək üçün.
Ömürlərin

əvvəlini,
axırını bilmək üçün.

Biz zamanı uydurduq ki,
Qoy günahkar bu dolanan dünya deyil,
zaman olsun.

Qoy həqiqət yalan olsun.
İnsan açıb əllərini dedi: — Zaman,
Niyə sən öz qurduğunu uçurursan?
Xıncır-xıncır üyüdürsən ömürləri
Milyon-milyon ildən bəri.

Bəs axırı harda bitir
Bu dövrənin, yoxdu bilən.

Üyüdənin hikmətindən
Xəbərsizdir üyüdülen.
Qoca dünya,
Qucağında neçə ömür
Çiçək kimi açıb soldu.
Beşcə çərək torpaq üçün
Qan tökənin, baş kəsənin
Son qisməti iki çərək torpaq oldu.
Sənsə durdun öz əvvəlki məramında,
Nə böyüdü, nə kiçildin.

İldən-ilə təzələndi

Köhnə cildin.

Qoca dünya,

Bu sahiblik nədir səndə?

Mən ki, səni belə gördüm,

Xəbərsizsən özündən də.

Qoca dünya,

Çox qocasan,

ancaq sənin

Qocalıqdan əsərin yox.

Öz işindən, əməlindən

xəbərin yox.

Sinən üstə kimi sökür,

kimi tikir.

Kimi dərdin özünü də

dərdləndirir,

Kimi dərdi özü çəkir.

Nə sökənə nifrətin var,

Nə tikənə bir "sağ olun"...

Baş aşağı dolanırsan,

Bir yönün var, bir də yolun.

Mənsiz dünya! Söylə nəsən?

Mən də bir gün gedəcəyəm,

Bu yoxluğa, söylə, niyə biganəsən?

Anam dünya!

Etibarın bumu sənin?

Sirri nədir möcüzəli bu pərdənin?

Sanki dünya

Pıçıldadı qulağıma elə bu dəm:

— Gəlişindən nə qazandım,

Gedişindən nə itirəm?

Ölümləri rədd eləyən

Gəlimləri rədd eləyir.

Su gəlimlər, bu gedimlər

Məni hər gün təzələyir.

Su bir yerdə durmamalı,

Axmalıdır.

Yerdə pöhrə boy atmalı,

Göydə şimşək çaxmalıdır.

Mənim təzə qalmağımçın

Su buluda çevrilməli,

Bulud suya,

Daş torpağa.

İnsanlar da dövr eləyir,

Bulud kimi göyə qalxıb,

Yağış kimi yağa-yağa.

1975

YALAN

Yalan özü qışqırır ki,
— Axı, mənim öz adım var.
Mən yalanam,
Mən yalanam.
Niyə məni başqa adla çağırırlar?
Heç olmasa öz adımla, ünvanımla
İstəmirəm haqqı danam.
Yalan özü qışqırır ki:
— Vallah, billah, mən yalanam!
Ancaq ona bircə nəfər
"Sən yalansan!" — deyən oğul
tapılmadı.
Yalan oldu düzün adı.

16 may 1976

ÖLÜMLƏ QARŞI-QARŞIYA

Dünən gecə yuxudaykən
Qarşılaşdım ölümmlə mən.
Dedim: — Örtün tez qapını,
Pəncərəni,
Qoy tapmasın ölüm məni.
Öz içimdən
baş qaldırıb
qəh-qəh çəkdi,
güldü ölüm.
Mən ağladım zülüm-zülüm.
Ölüm dedi: — Mən sənin öz içindəyəm,
Səninlə bir doğulmuşam.
Havaxt səndən gen olmuşam?
Örtmə qapı-pəncərəni,
Sən ayıra bilərsənmi səndən səni?
Dedim: — Məndən istəyin nə?
Dedi: — Hərdən görünməsəm gözlərinə,
Ayılmazsan bu dünyanın xumarından.
Deyirəm ki,
Sən gəlmisən getmək üçün,
Ayıl, insan!
Dedim: — Axı, nə görmüsən
Xəzan kimi bu əsməkdə —
Yaranmışı yox etməyə tələsməkdə?
Nə tikirsən,
Nə qurursan,
Yaşayanı yox eləyib,
Yarananı uçurursan.
Dedi: — Çünki əbədiyyət öz adımdır.
Dağıtmaqsa inadımdır.
Həyat — anı,
Ölüm ölməz.

Zamandan da, məkandan da
Qoca olan, ölüm bilməz.

Mən olmasam sular axmaz,
alov yaxmaz,
Bulud enməz.

Sular ölər axmazında,
Qoca dünya təzələnməz.

Həyat — ölüm! Bir-birinin
həm ilkidir,
həm də sonu.

Varlığında görməlisən yoxluğunu.

Həyat — ölüm!
Bir-birinin qənimidir.

Dünya özü bir yuxudur,

Yuxu özü varlığında
yox kimidir.

Yaranmışın
hədəfi mən,
yönü mənəm!

Zamanın da, məkənin da
Sonu mənəm.
Sonu mənəm!

Mən əbədi soyuqluğam,

Mən heçliyəm,

Mən yoxluğam!

Dedim: — Söylə, heçlik nədir?

Mən heçliyi dərk etmirəm.

Dedi: — heçlik ikimizin birliyidir,

Mən ki, səni tərk etmirəm.

May, 1976

QƏZƏB BORCUMUZ

Zülümdən göylərə dirək oldu ah,
Axır sarsıtdılar iradəimizi.
Yaşamaq əzaba dönüb, ay Allah,
Ya öldür, bu dərddən ya qurtar bizi.

Təzə izlər açdı təzə xəbislər,
Zülmü geydirdilər gündə bir dona.
Səslər gətirdilər, lap yeni səslər
Zülmün Nuhdan qalan əlifbasına.

Arxamız dərədir, önümüz qaya,
Nə öndə sabah var, nə dalda keçmiş.
Deyirəm, yaşamaq — bəlkə dünyaya
Qəzəb borcumuzu ödəmək imiş?!

13 iyul 1976
Şəki

DİZ ÜSTƏ

O, çox əzəmətli, çox qüvvətlidir.
Böyükdür,
Nəhəngdir və qüdrətlidir.
Bunu çox eşitdik, çox dedik düzü.
Çox deyib, alçaltdıq öz-özümüzü.

Onun böyüklüyü aydındır bizə.
Bir baxaq,

Bir görək,
bilək, biz nəyik?

O, böyük görünür gözlərimizə,
Nədən ki, özümüz diz üstündəyik.

Kiçildik, biz ona böyük dedikcə,
Yetər bu səcdələr, bu diz çökmələr.
Biz onun önündə iməklədikcə
Əzdi başımızı nallı çökmələr.

Duraq ayaq üstə!

Axı, ərik biz.

Qalxsaq, o kiçilər, böyüyərək biz.

17 avqust 1976

Şəki

ÖZGƏ LİMANLARA

İtirib həyatda bəzən büsbütün
Tapırdım özümü yuxularımda.
Bağrına dağ basıb cəllad qorxunun,
Deyirdim sözümlü yuxularımda.

Yuxumda gürz vuran Koroğluyam mən,
Ayıldım, mələyən bir toğluyam mən.
Qurdun qapısına gələr, mələrəm,
Bir çəngə ot üçün mələr, mələrəm.

Mənə qüvvət verin, mənə güc verin,
Məni babam kimi kişiləşdirin.
Nağıl yuxularım, bal yuxularım,
Çaylardan ümmana yol yuxularım
Özgə limanlara yol alır daha.
Yoxsa, özüm kimi qocalır daha?!

24 iyul 1976

TARİX

Bizi ayırdılar mənliyimizdən,
Millət kökdən qopan bir budaq oldu.
Süzüldü yad səsi öz neyimizdən,
Keçmişin üzünə indim ağ oldu.

Hələ unuduldu Quran da, din də,
Keçib gəldiyimiz yollar danıldı.
Əridik özgələr, yadlar içində,
Hünərli, zəfərli illər danıldı.

Tarixdir hər daşın, qayanın yaşı,
Tarixlə bağlıdır insan, yurduna.
Yox isə bir xalqın tarix yaddaşı,
Vətən də quruca torpaqdır ona.

Yanvar, 1977

VAR-YOX

— Getmədin ardınca sən arzu, kamın
Beləysə, dünyadan nədir məramın?

— Qəlbi təmizləmək qərəzdən, kindən,
Gerçəyə tapınmaq, haqqa can atmaq.
Var kimi görünən yoxluq içindən
Yox kimi görünən varlığa çatmaq!

1977

MÜSAVAT

Zülmətlə savaşlarda zəfər çaldığı gündən,
Qəlblərdə azadlıq odu yandırdı Müsavat.
Ulduz və hilal eylə ki, üç rəngə qovuşdu,
Boz qurdu könüllərdə oyandırdı Müsavat.

Meydan oxudu qan çiləyən dövrəyə qarşı,
Hər zalimə, hər nadana, hər hədyana qarşı.
Tüğyan elədi eyləki zülm insana qarşı,
Öz həddini zalimlərə qandırdı Müsavat.

İlhamını almış o, Vətən adlı gözəldən,
İman suyunu, çünki, o içmişdi düz əldən.
Xalq naminə haqq adlı vuruşlarda əzəldən
Ön cərgədə hər tilsimi sındırdı Müsavat.

Öndər dedi: — İstiqbal üçün dağ aşalım biz,
İstiqbal, istiqbala daim qoşalım biz,
Bir türk kimi islamlaşa, çağdaşlaşalım biz
Amalına bir xalqı inandırdı Müsavat.

Amalı təmiz, məqsədi aydın, üzü ağdır,
Ən ali məramında qərəzlərdən uzaqdır.
Tarix şüuru-xalqımı millət yapacaqdır,
Haqdan dönəni haqqa tapındırdı Müsavat.

Düzlük şüarı daima çarpışdı yalanla,
Torpaqdan alıb qüdrəti, kökləndi zamanla.
Cənnət edəcək amala dönmüş bir imanla
Ünvanı Azərbaycan olan yurdu Müsavat.

Fevral, 1977

ALLAHU-ƏKBƏR

Allaha ucalan ulu bir yolun
İlkin pilləsidir Allahu-Əkbər.
Haqqı dananların üzünə dəymiş,
Haqqın şilləsidir Allahu-Əkbər.

Göylərin nidası ucalıb yerdən,
Daim xilas edir xeyiri şərdən.
Qüdrəti-kamilin minarələrindən
Gələn nəğməsidir Allahu-Əkbər.

Məkana, zamana, dövrə o, soltan!
Odur həqiqətə qapılar açan.
Möminlik yolunda qəlbə nur saçan —
İman şöləsidir Allahu-Əkbər.

Odundan əriyər sinə dağları,
İşığa bürüyər qaranlıqları.
Donmuş ümidləri, batmış haqları
Bir anda isidər Allahu-Əkbər.

Dünyanın əzəli borcludur ona,
O bir pəncərədir əvvəldən sona.
Görünməz dünyanın var olduğuna
İnam müjdəsidir Allahu-Əkbər.

Odur əyriliyə düzün həmləsi —
Rəhmin ilk nidası, axır cümləsi!
Allahın səsidir vicdanın səsi,
Vicdanın səsidir Allahu-Əkbər.

1977, İstanbul

ÇÖLDƏ HAQQ AXTARMA

Hamı çölə baxır,
Könülsüzlüyü
Heç kəs hünər bilməz içinə baxsa.
Hamı çöldən umur haqqı, düzlüyü,
Çöldə haqq axtarma, içində yoxsa.

Adam axtarıram, hamıdan öncə
İçini arasın, özünü görsün.
Hardasa boğulan haqqı görüncə
Haqsızın üstünə qılinc süyürsün.

Haqsızın səsi gur, rəngi də min-min,
Hər yerdə görürük təntənəsini.
Adam axtarıram, eşidə bilsin
Quyuda boğulan haqqın səsini.

İnsan da ölüdür vicdan öləndə,
Ağlasın, gerçəyi çağırın yasa.
Biz insan deyilik haqq döyüləndə
Vicdan içimizdə qımıldanmasa.

Hamı çölə baxır,
Könülsüzlüyü
Heç kəs hünər bilməz içinə baxsa.
Hamı çöldən umur haqqı, düzlüyü
Çöldə haqq axtarma, içində yoxsa.

10 yanvar 1978

QAYTARA BİLƏRMİ?

Həkim nüsxə yazır,
Çöhrəsi dalğın.
Kağızın o üzü, bu üzü doldu.
Mənim neçə illik əzablarımın,
Ağrımın, acımın çarəsidir bu?

O, öz yazdığına inanır, görəni?
İnana biləydim mən də kaş ona.
Çəkdinmi dərdimi tərəzilə sən —
Həkim, qiyas oldu hansı daş, ona?

Yaşımı soruşdun, ağrı-acılar
Ölçüldü dünyada hansı yaş ilə?
İnsan əzabını çəkə bildilər
Hansı tərəzilə, hansı daş ilə?

Nə dərdimi bildin, nə dərmanımı,
Bunlar təsəllidir,
Təsəlli yalnız!
Bir ömürlük dərdin ağırlığını
Heç çəkə bilərmi bir parça kağız?

Verdiyən nüsxədə o qüdrət hanı —
Açılsın düynələr, gümanlar, həkim?
Zamanın insandan aldığılarını
Qaytara bilərmi dərmanlar, həkim?

Yazım öz dərdimin nüsxəsini mən:
Bir səhər şəfəqi, bir qom yasəmən.
İlk sevgim, ilk görüş, ilk qəsəm, ilk and.
Quşa daş atdığım qarağac sapand.
Xərçəngdən, infarktdan xəbərsizliyim,

Dağlarda çaldığım o qarğı neyim,
Geriyə qayıtsın çilingağacım,
Dinləsin dərdimi öz anam, bacım.
Marxal dərəsində ilk ayaq izim,
Taxçalı, boxçalı komamız bizim,
Şirin nağıllara inamım gəlsin,
Şeirli yollara inamım gəlsin.
Gəlsin, simurq quşun lələyi gəlsin,
Məlik Məhəmmədin biləyi gəlsin.

Hanı mərd əlində sehirli toppuz? —
Vura, zülmün evi uçula dərhal.
Hanı yaddan çıxan o sehirli söz —
Mən deyəm, qapılar açıla dərhal.

Gündə neçə dəfə bu zaman məni
Dərdimlə bərabər udur, ay həkim.
Aldat o nüsxənlə sən özgəsini,
Dərdimin dərmanı budur, ay həkim.

1978

ÖMÜRLƏ ÖDƏDİK

Arzuyla imkanın davası bitməz,
Qocaltdı bu cənglər, davalar bizi.
Dalınca qaçdıqca biz arzuların
Vaxt da dalımızca qovalar bizi.

Heç nə arzulama, heç nə istəmə
Elə yox kimidir dünyanın varı.
Dünya gəldi-gedər mənzilmiş, demə,
Biz də bu mənzilin kirədarları.

Biz mənzil haqqını ödədik hər il,
Yaşamaq haqqını qazanmaq üçün.
Ancaq bilmədik ki,
pul ilə deyil,
Ömürlə ödədik biz onu hər gün.

24 fevral 1979

ALLAHIN ZİDDİ Kİ, YOXdUR

Dedi: — Ağlım ora varmaz, yoxun isbatı da yox.
Görmürəm, görmədiyim bir şeyin heç zadı da yox.

Dedim: — Heç söz də görünmür gözə, lakin can
alar,
Onun hökmüylə ürəklər gah enər, gah ucalar.

Hər şey öz ziddi ilə aşkar olurkən binədən
Allahın ziddi ki, yoxdur, görəməzsən onu sən.

May, 1979

AYI

— Ata, ayı gəlib məhəlləmizə
Yaman toy tutacaq, deyəsən, bizə.
— Bilirəm, ay oğul,
ac aylardan

Nə desən görmüşəm.
Gözlərim yenə.
Ancaq bu gəlişi yozma heç zaman
Ayının gücünə, cəsarətinə.
Onun məhlədəki hökmündən, yəqin
Xətər toxunacaq bir zaman bizə.
Dərd budur: Ayını qeyrətimizin
Kəmliyi gətirib məhəlləmizə.

15 iyul 1979

Şəki

LAL-KAR

*Dil açmada lallıq da gedər, karlığımız da.
Çün lallığımız doğmuş idi karlığımızdan.*

Şəhriyar

Həm lal olduq, həm də kar
Lallıq karlıqdan doğar.
Niyə lal olduq, görün?
Bunu bilirsənmi sən?
Bunu bilək biz əvvəl,
Ötənlərə baş vuraq
Bunun üçün indi gəl.
Zaman-zaman əzildik,
Məhkum olduğumuzu
Nə anladıq, nə bildik.
Bununçün da soydular
Dərimizi qatbaqat.
Haqqımızı kimsədən istəmədik, ey ustad.
Çünki onu qanmadıq,
Bu miskin halımızdan
Qızarıb utanmadıq.
Bütün dünya oyandı,
Biz hələ oyanmadıq.
Susduq, hər şeyə dözdük.
İçimizdən oyulduq.
Karlıqdan lal olmadıq,
Susduq — deyə lal olduq.
Sabirimiz demişkən:
"Bir əcayib şeyik biz".
Tərs gəlib hər işimiz.
Bizim çaqqalımız da
Gəlir öz dağımızdan.
Bizim karlığımız da,
Bizim lallığımız da
Doğub susmağımızdan.

25 iyul 1979, Şəki

SƏBR ELƏDİK

Açan gündən gözümüzü
Ümidlərin laylasında
Xumar gördük özümüzü.
Arzumuzu vermədilər,
Bizə ancaq döz dedilər.
Elə bildik, düz dedilər.
Hər gecənin gündüzü var,
Gələcək gündüz, dedilər.
Biz gözlədik.
Qəlbimizdə baş qaldıran
ümidləri əzizlədik.
Hey izlədik,
Uca-uca kürsülərdən
Vəz olunan nitqləri.
Həyatda yox,
qəzetlərdə göstərdilər
bizə yalnız xeyri-şəri.
Şirin-şəkər yalanları yeyə-yeyə
Biz inandıq gələcəyə.
O gəlmədi,
Düz əyildi,
Əyirliklər düzəlmədi.
Arzumuzun əvəzinə
Bizə yenə söz verdilər.
Həqiqəti görməməkçün
Dəyişdirib gözümüzü
Bizə başqa göz verdilər.
Baxıb saxta gözümüzlə
Hamar gördük çuxuru biz.
Saray bildik axuru biz.
Görəmmədik qat bağlayan paxırı biz.
Bu paxırı görənləri,

Xalq yolunda candan keçən ərənləri
"Xalq düşməni" damğasıyla
Ləkələyib məhv etdilər.
Haqq adına haqqı yıxıb sürütdülər.
Bozu ağdan seçənləri
zindanlarda çürütdülər.
Susub dözdük, döz dedilər.
Sözdən boluq,
Söz içində üz dedilər.
Söz içində üzə-üzə
Səbrimizdən bəzək vurduq ömrümüzə.
Hər cəfaya dözə-dözə
Biz alçaldıq addımbaşı.
Qul etdilər vətəmində vətəndaşı,
Ayaq altı palaz oldu ləyaqəti.
Biz ucalıq zənn elədik rəzaləti.
Səbr elədik.
Qara günü ağ söz ilə pərdələdik.
Zənn etməyin,
bədbəxtliyi özümüzə dərd elədik.
"Biz xoşbəxtik, bəxtəvərik" — sözlərini
Şüar kimi dilimizdə vird elədik.
Qırıb qalın meşələri
Pambıq əkdik.
Qanımızdan gülab çəkdik.
Yüz hektarın məhsulunu on hektara,
On nəfərin məhsulunu bir nəfərə
yaza-yaza,
Həm insanı, həm torpağı
Necə verdik biz güdaza.
Meydan verdik ağ yalana,
Həqiqət də tapdalana-tapdalana
Çəkildi dağlar dalına,
Bəlkə... orda daldalana.

Səbr elədik,
Özümüzə cəbr elədik.
Orden, medal yarışında
Dumanladıb beyinləri
DDT-ylə zəhərlədik
Yüz-yüzləri, min-minləri,
Bircə çəngə ağ pambığa
Qurban verdik gənc qızları, gəlinləri.
Bu dünyaya göz açmamış körpələri
Bətdəcə zəhərlədik.
Yaşamadıq, baş gırlədik
Yalan-yalan vədləri yeyə-yeyə,
Ümid ilə qarnımızı doyuzdurub,
Biz imanla yenə baxdıq gələcəyə.
Gələcəklər gəlib keçdi,
Ümidimiz doğrulmadı.
Şirin-şəkər yuxular da çin olmadı.
Amma yenə səbr elədik.
Qəlbimizi arzulara qəbr elədik.
Susmağı da qeyrət sandı qeyrətimiz.
Səbrimizin laylasında
xumarlandı qeyrətimiz.
Bu dözümə,
Bu zülümə
Heyrətdədir heyrətimiz!

Sentyabr, 1979

ALUŞTADA ƏMƏTXAN SULTANIN HEYKƏLİ ÖNÜNDƏ

*Müharibə illərində Kırım tatarlarını
Kırımdan sürgün etmiş, amma döyüş-
lərdə böyük qəhrəmanlıq göstərərək,
iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı
almış Tatar oğlu Əmətxan Sultana
doğulduğu Aluşta şəhərində heykəl
qoymuşlar. Paradoksa baxın! Millətin
qovulduğu yerdə həmin millətin oğlu-
na heykəl!*

Əmət Sultan,
De, hardadır indi sənın ana yurdun?
Sən cəbhədə Rusiyanı qoruyurdun.
Həmən ölkə Vətəninədən sürgün etdi
millətini,

Tapdaladı namusunu, qeyrətini.
O, üzünə gülə-gülə
Yaxşılığın əvəzini çıxdı belə!
Eşitmişəm, bu təhqirdən
Sınən olmuş oyuq-oyuq
Sənın ana torpağından özünə yox,
Təkcə sənın heykəlinə yer verdilər.
Sənə sənın qan bahanı göstərdilər.
Dəyərinə diqqət elə,

Alçaldılan şərəf, şanın!

Vətəninə ucaldılar
heykəlini qəhrəmanın.

Dedilər ki, biz sevirik Əmətxanı.
Demədilər: Bu igidi yetişdirən
millət hanı?

O, göydənmi düşdü yerə?
Atası kim, anası kim? Milləti nə?

O igidin məhəbbəti yox idimi
Vətəninədən qovduğunuz millətine?
Döşünə cüt ulduz taxıb dedilər ki:

"Öz millətin sənə yaddır.

Atan da biz, anan da biz.

Dedilər ki, sən yaxşısan,

Atan da pis, anan da pis..."

Heykələ bax!

Qəzəb yağır baxışından.

Sən dostunla düşməni

Seçəmmədin, ey Əmətxan!

Sən qəzəblə nə baxırsan Qərbə sarı?

Döndər, döndər sən Şimala

O qəzəbli baxışları.

Qərbdə deyil, qardaş, sənın

Şimaldadır öz düşmənin!

O düşmən ki, torpağına sahib olub

Səni dandı.

"Ayı dağ"da¹ ayılandı.

Necə deyim "qəhrəmansan"

mən də sənə —

Dostu ilə düşməni seçməyəne?

Sənın iti nəzərin var.

Yaxşı vuran,

Ancaq niyə vurduğunu

Düşünməyən bir ovçuya bənzərin var.

Atəşinə öz ürəyin hədəf oldu,

Şərəfsizlik indi dönüb şərəf oldu.

Heykələ bax! Dayanıbdır əzəmətlə,

Ləyaqətlə.

Millətinin şərəfini

Qoruyan bir igid kimi.

Döşündəki o ulduzlar

1 Kırımda dağ adıdır.

Əldən çıxan torpağının əvəzimi?
Əmət Sultan,
Sənə haram elədilər halalını.
Sən tutuşdur heykəldəki qürurunla
Həyatdakı bu halını.
Vallah, billah, yaraşmayır qürur sənə,
Qanan hər kəs gülür sənə!
Kimdir sənin o dünənki qürurunu

Bir quruşa bu gün alan.

... Ey Vətəndə daşa dönüb yalnız qalan!

Sən döyüdüñ

Düşmənin düşməniylə nahaq yerə.

Döşündəki nişanlardan

Bu gün gərək Vətən boyda

Dərd göyərə, qəm göyərə!

6—7 aprel 1980

Krım, Aluşta

BU DA BİR ÜSULDUR...

Babam sultan idi, atam qul oldu,
Atam yağmalandı, atam soyuldu.
Mən də soyuluram, bir fərquimiz var:
Atam dərk edirdi soyulduğunu,
Səadət bilirəm mən səfeh bunu.

Atamın sərvəti daşındı, yalnız
Damğa vurmadılar fikirlərinə.
O, öz ağı ilə düşündü, yalnız
Düşünən olmadı onun yerinə.

Qanıma sordular... Qanmayım deyər
Fikrimə, ağıma qandal vurdular.
Sərvətim daşındı... üstəlik hələ,
Özümü özümə unutdurdular.

Bu da bir üsuldur, qədimdən qədim
Zalimlər ayırır kökü budaqdan...
Elə səfeh oldum, seçə bilmədim
Zülmü əsarətdən, haqqı nahaqdan.

Mən öz faciəmi səadət bildim,
Toyumda ağladım, yasımda güldüm.
Zülmətə nur dedim, yoxa var dedim,
Ən böyük bədbəxtə bəxtiyar dedim.
Ayra bilmədim xeyiri şərdən —
Doğrunu əyridən, duzu şəkərdən.

Nə yönüm görünür, nə də sahilim,
Mənə zülm edənə pənahım dedim.
Məni yaradana mənim qatilim,
Amma qatilimə allahım dedim.

Fevral, 1981

BAŞQASININ YASINDA

Dərindir, qorxuludur sakit axan lal sular,
Bir kəlmənin içində bəzən neçə söz yatır.
Adi gözlə görünməz orda yatan duyğular,
Çözələsən, görərsən kül altında köz yatır.

İçimi göstərmədim cahil tutan güzgüyə,
Üzdə gülüb, içimdə müşkülümə ağladım.
Millətimin dərini ünvanlayıb özgəyə,
Başqasının yasında öz ölümə ağladım.

Dekabr, 1981

***

Alçaqlığı bir qayə sanıb "yüksəlirik" biz,
Alçaqlığı, satqınlığı qeyrət bilirik biz.

Qanmazlığımız qanmağımızmış, demə, yarəb,
Qollardakı zəncirləri ziynət bilirik biz.

Yaxşıyla pisin fərqlini dərk etmədi nadan,
Bədbəxtliyi, vallahi, səadət bilirik biz.

Biz burda külük, orda cəhənnəm bizə neylər?
Dünyavi cəhənnəmləri cənnət bilirik biz.

Zindənda doğulduq, o qədər zülmə alışdıq,
Məhbusu azad, zülmü ədalət bilirik biz.

Hər zülmə şükürlər deyə zülmətdə süründük,
Məhbusluğu, məhkumluğu qismət bilirik biz.

Sabir o zaman cəhl ilə nadanlığa gülmüş,
Nadanlığı indiysə fərasət bilirik biz.

Alçaqlığı məslək götürüb "yüksəlirik" biz,
Alçaqlığı, satqınlığı qeyrət bilirik biz.

1982

HÜSEYN CAVİDƏ

Sənin amalını çəkdilər dara,
İllər gəlib keçdi bir hovur kimi.
Vücudun torpağa dönəndən sonra
Ana torpağına döndün nur kimi.

1983

KİMİN ƏLİLƏ?

Bir eldə neçə yol, neçə inam var
Bu yollar, inamlar güclüdür bizdən.
Vətəni doğrayan, bölən hüdudlar
Düşdü xəritəyə "qeyrətimizdən".

Qeyrət torbasıyıq söhbətdə, sözdə
Axır qanımızdan qanı Babəkin.
Əslində, bölünüb qeyrətimiz də
Bölünən yurdumuz, dilimiz təkin.

Niyə ayaqlara düşdü bir belə
Bu xalqın namusu, şərəfi, yarəb?
Bu bədbəxt millətin —
kimin əlilə,
Harda düyün düşüb kələfi, yarəb?

Girib qınımıza kiçilmişik biz,
Hamımız bir qismət çörək hayında.
Qurtarır ən böyük mübarizəmiz
Yaddan aldığımız tula payında.

Hünər damarımız kəsilib çoxdan,
Seçilmir, vallahi, yatan oyaqdan.

Bu xəstə millətin qızdırmasını
Ölçməyi bacaran termometr yox!
Qorxu — kişiliyin əyləc basanı,
Biz öz qorxumuzda dəfn olunmuşuq.

İyun, 1983

BƏLKƏ AYILDIM

Z. Balayanın "Ocağ"ına cavab.

Gah Şərqə, gah Qərbə qol-budaq atdıq,
Biz tarix yazmadıq, tarix yaratdıq.
Sizsə özünüə hey zaman-zaman
Tarix uydurdunuz şərdən, yalandan.
Gerçəyin üzünə boya sürtdünüz,
Böhtanı doğru tək gözə dürtdünüz.

Utanmaz üzünlə, Balayan, utan
"Bala"dan yaranmış öz soyadından.
Nədir Ələkçiyan, Dəmirçiyanlar?
Ələyə, dəmirə sən nə deyirsən?
Türkü bəyənməyib sən açıq-aşkar
Türkün sərvətini mənimsəyirsən?

Nə tez cığırından çıxıb qudurdu,
Dünənki ağanın üzünə durdu.
Rusun hiyləsiylə köçüb İrandan
Bizə sığınmaqçın, maska geydiniz.
Pənah xan Şuşanı tikdirən zaman
Çaydan daş daşıyan qulbeçəydiniz.
Vaxt keçdi, girdiniz başqa bir dona,
Düşdünüz ağılıq iddiasına.
Guya bu torpağın qəsbkarı biz,
Əsl sahibkarı yalnız sizsiniz.
Tarixin dərsləri unudulamaz,
Dünənki nökerdən ağa olamaz.
Saxta dəlillərlə yanan bu "ocaq"
Nifrət çöpləriylə qalanıb ancaq.
Geydin astarını sən həqiqətin,
Hər kəlmən uydurma, hər sözün qərəz.

Türkə bəslədiyin kinin, nifrətin
Sıqləti çəkiyə, ölçüyə gəlməz.
Düşmən kəsildiniz haqqa, gerçəyə
Əslində olmayan "soyqırım" deyə.
Bürüdü dünyanı hay-harayınız,
Quyruq bulamaqda yoxdur tayınız.
Sənin tarixinin dolanbac yolu
Yalanla, böhtanla, şərlə dopdolu.
Allah elə bil ki, yaradıb səni
Bizim başımıza bəla, erməni!

Həmişə oyaqsan...
sən bu gününə,
Mənsə keçmişimə uydum, bayıldım.
Uydur yalanları, uydur sən yenə
Bəlkə qəflətimdən bir gün ayıldım.
Mən öz keçmişimlə xumaram hələ,
Balayan, sən allah, məni iynələ.
Elə iynələ ki göynəyən ağrı
Mənə çoxdan çatıb, hamıya çatsın.
Düşünüb sabahı deyirəm, barı
Rəhbərim oyanıb xalqı oyatsın.

Dekabr, 1984

BİR ULU MƏZAR

*Xalqa milli azadlığın nə olduğunu
başə saldıq.*

M.Ə.Rəsulzadə

Gəldim ziyarətə bir ulu qəbri,
Arzumla, fikrimlə dopdolu qəbri.
Kimdir burda yatan?
— Şanlı dünənəm.
Məkkəmin içində Məkkəmdir mənəm.

Bu ulu məzara Məkkəmdir — dedim.
Mən ondan bir ovuc torpaq götürdüm.
Bu ulu məzarı məzar bilmədim,
Yatanın böyüklük haqqını gördüm.

Mənimçün bu məzar bir məzar deyil,
Dünənki qüdrətim, fərasətimdir.
İki il yaşayan, yalnız iki il —
Qundaqda boğulan hüriyyətimdir.

Dəydi bir-birinə əvvəl də, son da
Yatır bu məzarda eşqim, vicdanım.
Qədim Türk elinin ana qoynunda
Yatır bəxti yatan Azərbaycanım.
Yatır bu məzarda, qeyrətim, yatır,
Dünənki şərəfim, şöhrətim yatır.

Yatır millətimin öz ilkin adı,
"Mən də varam" — deyən səsi, fəryadı.

Yatır səadətim, yatır bayrağım,
Yatır qənimimə mənəm göz dağım.
Yatır öz keçmişim, yatır səhərim,
İyirmidən bu yana itirdiklərim.

Atam, azadlığın nə olduğunu —
Onun ləzzətini dərk etdi xalqım.
Sabah, ya biri gün, bilirəm bunu,
Yenə qalxacaqdır enən bayrağım.

Qəbrindən aldığım tütyə torpağı
Sənin qaldırdığın şanlı bayrağın
Dibinə qürurla tökəcəyəm mən.
Orda gələcəyi əkəcəyəm mən.

*20 oktyabr 1987
Ankara*

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Yox	15
Əmzik	16
Günah əsrin özündədir	17
Pambıq	18
Aldanış	19
Oldu	20
Vətəndaşlıq vəsiqəm	21
Pompey xərabələri önündə	26
"Kırım, Yalta, Qızılbaş..."	27
Azəroğluna	28
Assori	29
Onun pərişanlığı	32
Anlamaq çətin	34
Əhməd, ay Əhməd	35
Qərib	36
"Bu gün bayram edir qırğız elləri"	37
150 il	38
Nağıl-həyat	39
Zindənda şer	41
XX əsrin adamı	52
Kirovun heykəli	53
Krımda tatar qəbirləri	55
Məndən qorxursan!	56
Torpaqdan pay olmaz	57
Dedim, dedilər	60
Daş qayalar	61

Kal oldum	62
Vəkil	63
Hörümçək tor bağladı	64
Damcı-damcı	66
Xalq düşmənləri	68
Dərələr	69
"Özümə də görünməyən..."	71
Mən xəyal yemişəm	72
Sahirə cavab	73
Qorxu	74
Yuxularım	75
"Mənim səbrim"	77
Qəribədir	78
At kişnədi	79
Soğan	80
Səməd Mənsura	82
Xəyal-xəyal	83
Belə qalmaz	84
"Qəlbim nə qədər ağladı sirdaşlarımıza"	86
Öz "mən"imin ağası	87
İnamımla	88
Sual-cavab	89
Yalan	92
Ölümlə qarşı-qarşıya	93
Qəzəb borcumuz	95
Diz üstə	96
Özgə limanlara	97
Tarix	98
Var-yox	99

Müsavat	100
Allahu-əkbər	101
Çöldə haqq axtarma	102
Qaytara bilərmi?	103
Ömürlə ödədik	105
Allahın ziddi ki, yoxdur	106
Ayı	107
Lal-kar	108
Səbr elədik	109
Aluştada Əmətxan Sultanın heykəli önündə	112
Bu da bir üsuldür	115
Başqasının yasında	116
"Alçaqlığı bir qayə sanıb..."	117
Hüseyn Cavidə	118
Kimin əlilə?	119
Bəlkə ayıldım	120
Bir ulu məzar	122

Nəşriyyatın direktoru
Redaktoru
Operatoru
Kompüter tərtibatçısı

Məleykə Əsgərova
Xaliq Əliyev
İradə Hüseynova
Aleksandr Popov

Çapa imzalanmış 01.11.2002.
Formatı 60x84 1/16.
Fiziki ç/v 8,0. Şerti ç/v 7,44.
Sifariş 51. Tiraj 200.

"Təfəkkür" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Ünvan: 370108, Bakı, Təbriz 19.
Tel.: (850) 323-10-44

100	
101	
102	
103	
104	
105	
106	
107	
108	
109	
110	
111	
112	
113	
114	
115	
116	
117	
118	
119	
120	
121	
122	
123	
124	
125	
126	
127	
128	
129	
130	
131	
132	
133	
134	
135	
136	
137	
138	
139	
140	
141	
142	
143	
144	
145	
146	
147	
148	
149	
150	
151	
152	
153	
154	
155	
156	
157	
158	
159	
160	
161	
162	
163	
164	
165	
166	
167	
168	
169	
170	
171	
172	
173	
174	
175	
176	
177	
178	
179	
180	
181	
182	
183	
184	
185	
186	
187	
188	
189	
190	
191	
192	
193	
194	
195	
196	
197	
198	
199	
200	

Qəfə imzaları ilə 01.11.2002
Forma № 0014/1.0
Tərtib etdiyi A. Ə. Şahinov
Şəhər: 2. Təfəkkür

BƏXTİYAR VAHABZADƏ
Sandıqdan səslər
(Şərlər)
Azərbaycan dilində
Bakı—Təfəkkür—2002

W16
V-15